

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

Tarptautinių santykių ir diplomatijos studijų magistro programa

GEDIMINAS SEREIKA

II kurso studentas

JAV ir Rusijos interesų sankirta Centrinės Azijos regione

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: Prof. habil. dr. E. Nekrašas

Vilnius, 2007

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvada dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....
.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad pateikiamas magistro darbas (*JAV ir Rusijos interesų sankirta Centrinės Azijos regione*) yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą

Gediminas Sereika

.....

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Sereika G. JAV ir Rusijos interesų sankirta Centrinės Azijos regione: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas Prof. habil. dr. E. Nekrašas.– V., 2007.– 65 p.

Reikšminiai žodžiai: Centrinė Azija, imperializmas, kova su terorizmu, demokratizacija, strateginiai interesai, nafta, dujos ir t.t.

Šiame darbe analizuojama JAV ir Rusijos veiksmų strategijos Centrinės Azijos regione, išskiriant saugumo ir ekonominius interesus, taip pat analizuojamas demokratizacijos veiksnio JAV užsienio politikoje reikšmė ir poveikis santykiams su Centrinės Azijos regiono valstybėmis. Darbas remiasi akademinė „imperializmo“ samprata, kuria vadovaujantis nagrinėjama JAV ir Rusijos interesų sankirta Centrinės Azijos regione ir bendradarbiavimo galimybės.

Turinys

Įvadas	6
1. Imperializmo JAV ir Rusijos užsienio politikoje koncepcija	10
1.1 JAV užsienio politikos imperializmo bruožų teorinės prielaidos	10
1.2 Rusijos imperinės ambicijos: neoeurazizmo požiūris	13
2. JAV interesai Centrinės Azijos regione	15
2.1 Centrinės Azijos regiono valstybių geopolitinė reikšmė JAV	15
2.2 JAV Nacionalinė saugumo strategija: pokyčiai po rugsėjo 11 d.	16
2.3 Atskirų Centrinės Azijos valstybių vieta JAV strategijoje	18
2.3.1 Uzbekistanas	18
2.3.2 Kirgizija	23
2.3.3 Kazachstanas	26
2.3.4 Tadžikistanas	28
2.3.5 Turkmėnistanas	29
2.4 JAV interesų Centrinės Azijos regione analizė	29
2.4.1 Interesai saugumo srityje	30
2.4.2 Ekonominiai interesai	31
2.4.3 Demokratizacijos veiksnio vaidmuo	33
3. Rusijos interesai Centrinės Azijos regione	38
3.1 Rusijos geopolitinės įtakos sklaida Centrinės Azijos regione	38
3.2 Centrinės Azijos regiono vienijimo strategija	42
3.3 Rusijos interesų Centrinės Azijos regione analizė	44
3.3.1 Rusijos saugumo darbotvarkė	45
3.3.2 Ekonominių įtakos instrumentų išlaikymas Centrinėje Azijoje	46
3.3.3 Demokratizacijos aspekto manipuliacija Rusijos strategijoje	49
4. JAV-Rusijos santykių perspektyvos: bendradarbiavimas vs. konkuravimas	50
4.1 Bendradarbiavimo prielaidos	50
4.2 Konkuravimo aspektas JAV-Rusijos santykiuose	52
Išvados	56
Šaltinių ir literatūros sąrašas	59
Summary	64

Įvadas

Paskutiniame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje akademinio sluoksnio susidomėjimas Centrinės Azijos regionu, kuriam priskiriamos penkios posovietinės valstybės - Kazachstanas, Kirgizija, Uzbekistanas, Tadžikistanas ir Turkmėnistanas - buvo šiek tiek prislopęs. Tuo pačiu Centrinės Azijos problemas slopino įvykiai Balkanuose, Pietų Kaukaze, Artimuosiuose Rytuose ir kituose regionuose. Šiuo metu susidomėjimas Centrinės Azijos regionu vėl auga, ir šį padidėjusį suaktyvėjimą galima iš esmės sieti su 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiais. Kai JAV inicijavo pasaulinę kovą prieš terorizmą ir pradėjo telkti koalicines pajėgas bei ieškoti sąjungininkų, Centrinės Azijos valstybės dėl turimos sienos su Afganistanu įgijo strateginę svarbą. Šiuo metu Centrinėje Azijos vykstančius procesus su ypatingu susidomėjimu stebi ir analizuoja tiek akademinė bendruomenė, tiek ir tarptautinės arenos žaidėjai, o regionui priklausančių valstybių politinių sistemų analizė vis dažniau pasirenkama kaip tyrimų objektas.

Šio magistrinio darbo objektas – JAV ir Rusijos tarptautinis bendradarbiavimas su Centrinės Azijos valstybėmis, o tiksliau – šių dviejų didžiųjų galių nacionaliniai interesai ir strategijos Centrinės Azijos regione.

JAV santykiai su Centrinės Azijos valstybėmis grindžiami dvišaliu pagrindu. Galima spėti, kad tokiu būdu JAV siekia įgyti daugiau įtakos svertų. Rusijos bendradarbiavimo su Centrinės Azijos regiono valstybėmis strategija yra kitokia – į regioną žiūrima kompleksiskai kaip į vienetą, neskirstant valstybių į atskiras stovyklas. Nevienodos strategijos pasirinkimas iškelia keletą svarbių klausimų dėl JAV ir Rusijos bendradarbiavimo su Centrinės Azijos valstybėmis ypatumų. Lieka neaišku, kuri strategija – JAV ar Rusijos - yra efektyvesnė. Be to, kyla abejonė, ar JAV bendradarbiavimas su Centrinės Azijos valstybėmis yra pagrįstas ilgalaikės partnerystės motyvais, ar tai tėra trumpalaikė draugystė „iš išskaičiavimo“, kuri dar labiau nuslops keičiantis įvykiams Afganistane ir Irake. Taigi reikia svarstyti, ar JAV buvimas Centrinėje Azijoje yra grindžiama trumpalaikiais interesais, ar susijusi su „imperinių“ ambicijų įgyvendinimu ir įtakos didinimu strategiškai svarbiuose regionuose ir Rusijos silpninimu.

Jeigu būtų įrodyta, kad JAV strategija Centrinės Azijos valstybių atžvilgiu yra nenuosekli, tai tuo pačiu reikštų, kad JAV pasirinkta strategija galbūt net prieštarauja pačios JAV kitiems strateginiams interesams saugumo ir ekonomikos srityse.

Kadangi JAV santykiuose su Centrinės Azijos valstybėse itin akcentuoja demokratizacijos aspektą, kyla klausimas, ar tai tikrai yra pagrindinis JAV interesas regione. Kitaip tariant, lieka neaišku, kaip JAV dvišališkumas, neatsižvelgiant į regiono specifiką, įtakoja santykių efektyvumą. Be abejo, tokiu atveju reikia išskirti, kokiais interesais vadovaudamasi JAV siekia įsitvirtinti Centrinėje Azijoje: ar tai tikrai yra demokratijos nešimas, ar ekonominiai ir energetiniai tikslai, geopolitinės įtakos išlaikymas ir pan.

Tuo tarpu Rusijos išitraukimas į Centrinės Azijos valstybių reikalus grindžiamas neoeurazinės politikos tikslais ir yra paremtas ekonominės įtakos instrumentais. Be to, Rusija nenaudoja demokratizacijos aspekto taip kaip tai daro JAV, todėl svarbu išsiaiškinti, kokią naudą tokia strategija suteikia Rusijai.

Šiame magistro darbe, nagrinėjant JAV ir Rusijos užsienio politikos tikslus Centrinės Azijos regione, naudojamosi „imperializmo“ sąvoka, kuri, nors ir gali būti suvokiama įvairiai, šiame darbe taikoma išskiriant hegemoninius tikslus JAV ir Rusijos užsienio politikos vektoriuose.

Daug dėmesio Centrinės Azijos problematikai skiria Maskvos Karnegio centro Rusijos ir Eurazijos programos ekspertė Martha Brill Olcott, kuri savo knygoje „Centrinės Azijos antrasis šansas“ („Второй шанс Центральной Азии“) nagrinėja regiono politinį-ekonominį vystymąsi bei JAV ir Rusijos išitraukimą ir bandymus įsitvirtinti regione. M.B.Olcott šioje knygoje teigia, kad JAV strategija Centrinės Azijos regiono valstybių atžvilgiu yra gana nenuosekli, daugiausia besiremianti JAV Gynybos Departamento poreikiais¹. Ši M.B.Olcott išvalga yra gana svarbi, todėl, atsižvelgiant į pokyčius situacijoje Afganistane ir Irake, verta detaliau išanalizuoti JAV strategiją Centrinės Azijos regione ir įvertinti jos racionalumą ir efektyvumą.

¹ Марта Брилл Олкотт, Второй шанс Центральной Азии. Москва, Вашингтон – Фонд Карнеги за Междунар. Мир, 2005, 226

Magistro darbo tikslas - išanalizuoti JAV ir Rusijos strategijas Centrinės Azijos regiono atžvilgiu, išskiriant pagrindinius strateginius tikslus.

Šiame tyrime bus tikrinamos dvi hipotezės:

1. JAV, bendradarbiaudama su kiekviena iš Centrinės Azijos regiono valstybių dvišaliu pagrindu ir pernelyg akcentuodama demokratizacijos aspektą, tačiau neatsižvelgdama į regiono specifiką, mažina šių santykių efektyvumą ir silpnina savo galimybes įgyvendinti savo kitus strateginius interesus.

2. JAV siekimas bet kokiomis priemonėmis išlikti Centrinės Azijos regione ir išstumti Rusiją, neturint įtakos svertų keisti regioną iš vidaus, didina Rusijos galimybes pasinaudoti Centrinę Azijos valstybių priešišku JAV siūlomam demokratizacijos modeliui ir stiprinti ekonominės įtakos instrumentus.

Siekiant patvirtinti ar paneigti šias hipotezes, turi būti įgyvendinami šie uždaviniai:

1. Įvertinti JAV strategijos Centrinės Azijos atžvilgiu pobūdį
2. Išskirti pagrindinius JAV strateginius tikslus Centrinės Azijos regione.
3. Įvertinti demokratizacijos veiksnio svarbą JAV užsienio politikai ir poveikį santykiams su Centrinės Azijos valstybėmis
4. Įvertinti Rusijos strategijos Centrinės Azijos atžvilgiu pobūdį
5. Ištirti, kokiose srityse JAV ir Rusijos interesai išskiria, o kuriuose - sutampa

Magistro darbą sudaro keturios dalys.

Pirmoje dalyje pateikiamas teorinis darbo pagrindas, kuriame analizuojama imperializmo JAV ir Rusijoje koncepcija. 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro išpuoliai jau tradiciškai žymi lūžinį momentą JAV užsienio politikoje, kuomet JAV vėl pradeda stiprėti imperialistinės ambicijos. Šioje teorinėje dalyje keliamas klausimas, koks yra santykis tarp šio atgimstančio JAV imperializmo arba „Pax Americana“ ir Rusijos neoeurazizmo bruožų užsienio politikoje. Taigi teorinėje dalyje analizuojamas santykis tarp JAV noro savarankiškai įgyvendinti savo hegemoninius tikslus ir Rusijos neoeurazinių ambicijų išlaikyti *status quo* pozicijas strategiškai svarbiausiuose regionuose, įskaitant ir Centrinę Aziją.

Antroje magistro darbo dalyje analizuojami JAV strateginiai interesai Centrinės Azijos regione. JAV regioną mato kaip nevieningą geopolitinį darinį, kuriame siekia projektuoti savo įtakos instrumentus ir įgyvendinti tikslus. Šioje dalyje analizuojamas

JAV ir kiekvienos iš regionui priklausančių valstybių dvišalio bendradarbiavimo pobūdis, įvertinamas pasirinktos strategijos efektyvumas ir pasekmės. Daugiausia dėmesio skiriama JAV prisiimto „demokratijos nešėjos“ vaidmens analizei ir nagrinėjama, koku būdu JAV bandymai atlikti šį vaidmenį mažina jos galimybes įsitvirtinti Centrinės Azijos regione.

Trečioje dalyje analizuojama Rusijos geopolitinės įtakos sklaida Centrinės Azijos regione, kuri suvokiama kaip galimybė atsverti JAV hegemonines ambicijas. Šioje dalyje išskiriami pagrindiniai Rusiją ir Centrinės Azijos valstybes vienijantys aspektai, kuriais remdamasi Rusija įgyja galimybę stiprinti savo energetinės įtakos instrumentus ir atsverti JAV įtaką.

Ketvirtoje darbo dalyje analizuojamos JAV ir Rusijos bendradarbiavimo Centrinės Azijos regione perspektyvos po rugsėjo 11 dienos, įvertinamos bendradarbiavimo galimybės ir konkuravimo perspektyvos.

1. Imperializmo JAV ir Rusijos užsienio politikoje koncepcija

Pasibaigus Šaltajam Karui ir Rusijai praradus supervalstybės statusą, JAV išlieka vienintelė supergalia. Visgi būtina atsižvelgti į neslopstančią dinamiką tarptautinių santykių arenoje. Vis dažniau keliamas klausimas, ar JAV ir toliau išlaikys supergalios monopolį, ar bus pamažu priversta juo dalintis su naujai iškylančiomis galiomis: tolimuosiuose rytuose su augančia Kinija, Europoje su stiprėjančia Europos Sąjunga. Rusija taip pat neatsisako ambicijų sugriauti JAV turimą įtakos monopolį.

Imperializmo sąvoka naudojama akademiniam diskurse, siekiant apibūdinti tiek JAV, tiek ir Rusijos pasiryžimą stiprinti savo pozicijas tarptautinių santykių arenoje. Imperializmo sąvokos apibrėžimas bus pagrindas toliau nagrinėti JAV ir Rusijos strategijas Centrinės Azijos regione.

1.1 JAV užsienio politikos imperializmo bruožų teorinės prielaidos

Imperializmo sąvoka gali būti vartojama labai įvairiai ir yra neretai klaidinanti, todėl natūraliai iškyla problema, koku būdu įmanoma objektyviai atlikti tyrimą ir analizuoti valstybių užsienio politiką įvedant imperializmo tematiką. P.MacDonald'as teigia, jog "Amerikos imperijos" sąvoka turėtų būti vartojama kaip tam tikras metodologinis įrankis arba prizmė, per kurią galima analizuoti JAV užsienio politiką po Šaltojo karo pabaigos. Autorius teigia, kad jog reikėtų vengti spėliojimų ir imperializmo tematiką atskirti nuo itin dažnai pastebimų radikalių išpuolių ir bandymų kritikuoti JAV vykdomą užsienio politiką².

Iš tiesų imperializmo tematika yra gana plati ir nevienoda. Vienais atvejais tai siejama su žiniasklaidos bandymais kritikuoti agresyvią JAV užsienio politiką, panaudojant "imperializmo" sąvoką griežtai neigiama prasme. Kitais atvejais „imperializmo“ sąvoka naudojama platesniąja prasme akademiniam diskurse – šiuo atveju bandoma surasti ar sukonstruoti tam tikrą teorinį modelio, kuriuo vadovaujantis būtų galima įtikinamiau ir aiškiau paaiškinti JAV pasirinkimus tarptautinėje arenoje.

² Paul K. MacDonald, "Imperial Ambitions? United States Foreign Policy and the Language of Empire". <http://www.columbia.edu/~pm337/macdonald_imperialambitions.pdf> [Žiūrėta 2005 11 20]

Pastaroji, akademinė, „imperializmo“ užsienio politikoje samprata suteikia daugiau pasirinkimų aiškinant JAV užsienio politikos pokyčius po rugsėjo 11 dienos. Kaip pastebi Max‘as Boot‘as, pati JAV administracija pernelyg skaudžiai reaguoja į „imperializmo“ termino pritaikymą, nors žiūrint iš imperinių entuziastų, kuriems atstovauja šis autorius, pusės, „imperializmo“ sąvoka gali būti pritaikoma apibrėžiant JAV užsienio politiką praktiniame lygmenyje³.

JAV šiuo metu išlieka vienintelė supergalia, tačiau tuo pačiu pastebimas ir kitų tarptautinės sistemos veikėjų įtakos augimas. Atsižvelgiant į tai, derėtų kelti klausimą, kaip toliau vyks šis įtakos persiskirstymas, ar JAV sieks išlaikyti savo galios monopolį, ar bus priversta juo dalintis ir tokiu būdu leisti stiprėti daugiapoliškumui tarptautinių santykių sistemoje.

Remiantis MacDonald‘u, galima išskirti tris teoretikų grupes pagal tai, kaip jie traktuoja ir vertina vienašališkumą, dominavimą ir jėgos naudojimą tarptautinių santykių arenoje. Tai - imperiniai entuziastai, kritikai ir skeptikai. Anot šio autoriaus, visų šių trijų mokyklų atstovai iš esmės panašiai apibrėžia imperijos sąvoką ir naudoja vienodus metodologinius įrankius, tačiau nevienodai vertina dominavimo politikos politines ir moralines pasekmes⁴.

Imperiniai entuziastai pasisako už stiprų JAV vaidmenį tarptautinių santykių arenoje. Šių atstovų, į JAV dominavimą žiūrinčių optimistiškai, gretose dar būtų galima išskirti neokonservatorius ir liberalus. Tokie neokonservatoriai, kaip jau minėtas M.Boot, R.Kagan, D.D’Souza, R.Haas, S.Mallaby, laiko imperinę strategiją labiausiai tinkančia kovoti su globaliomis grėsmėmis ir geriausiai užtikrinančią valstybės saugumą. Tuo tarpu liberalūs imperialistai, kuriems atstovauja M.Ignatieff ir N.Ferguson pateisina JAV įsikišimą į kitų valstybių reikalus, kadangi tokiu būdu nuverčiami neefektyvūs ir savo gyventojų gerovės ir teisių nesugebantys užtikrinti režimai⁵. Šiuo atveju hegemoninis vienos valstybės įsikišimas į kitų šalių reikalus pateisinamas kaip priemonė perduoti ir įtvirtinti vieną vertybių sistemą, socialinio gyvenimo normas, politinio valdymo modelį ir t.t.

³ Max Boot, “American Imperialism? No need to run away from label.” *USA Today*. May 5. <http://www.usatoday.com/news/opinion/editorials/2003-05-05-boot_x.htm> [Žiūrėta 2007 05 05]

⁴ MacDonald, 11

⁵ MacDonald, 5-6

Taigi neokonservatoriai ir liberalai mato šiek tiek skirtingus JAV hegemoninės politikos tikslus: neokonservatoriai akcentuoja „kietojo saugumo“ aspektus ir pasisako už karinės galios potencialo išlaikymą, o tuo tarpu liberalūs entuziastai įsitikinę JAV kaip „tarptautinės sistemos policininko“ ir demokratijos modelio „nešėjos“ vaidmens būtinybe. Tačiau abiejų imperinių entuziastų srovių atstovai iš esmės sutaria dėl vieno dalyko – JAV turėtų stiprinti savo įtaką visose tarptautinės sistemos sektoriuose, kur tai atneša naudą JAV.

Imperiniai kritikai (J.Nye, A.Bacevich, Ch.Layne) mano, jog pasikeitus jėgos sampratai ir pobūdžiui ir didėjant tarpusavio priklausomybei, pernelyg daug išteklių reikalauja valstybės noras išlaikyti savo galią tarptautinių santykių arenoje, pirmauti ir vadovauti tarptautinei bendruomenei⁶. Ši kritika visų pirma yra nukreipta į išaugusias JAV išlaidas gynybos sektoriui. Žinoma, JAV finansinė parama įvairiems regionams taip pat turi būti matoma kaip didelė našta šalies biudžetui.

Imperiniai skeptikai (P.Zelikow, A.Simons) teigia, kad JAV šiuo metu nėra imperija, ir, nors turi didelių galimybių, šiuo metu tokia neturėtų būti laikoma⁷.

Zbigniew‘as Brzezinski‘is yra ne kartą pabrėžęs, jog JAV turėtų užtikrinti stabilumą Pietryčių Europoje, Vidurio ir Pietų Azijoje, Artimuosiuose Rytuose, o svarbiausias JAV kaip imperinio hegemono Eurazijoje tikslas – kontroliuoti Centrinės Azijos valstybės, kurias vadina pats Z. Brzezinski‘is vadina „Eurazijos Balkanais“⁸.

Po 2001m. rugsėjo 11 d. įvykių JAV nebevengia atvirai kalbėti apie savo imperines užmačias, o vadinamoji “Pax Americana” tematika amerikiečių mokslinėje diskusijoje nebeturi neigiamo atspalvio⁹. Tiesa, ir iki 2001 metų rugsėjo 11 d. teroristų išpuolių JAV užsienio politikoje išsiskyrė aiškios pastangos užtikrinti valstybės saugumą ir nacionalinius interesus per dominavimą, tačiau itin daug dėmesio buvo skiriama vidaus politikos problemoms.

JAV sunkumai Irake, respublikonų kontrolės praradimas Kongrese gali simbolizuoti, jog artimiausiu metu susilpnės JAV kaip tarptautinės bendruomenės

⁶ MacDonald, 7-8

⁷ MacDonald, 9-10

⁸ Plačiau žr. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, Reissue edition, 1998.

⁹ A.Utkin, “America: Imperial Ambitions Rekindled”. *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*. 2002, Vol. 48 Issue 5, 43-44

policininko vaidmuo. JAV įtakos Centrinėje Azijoje pokyčiai taip pat yra vienas iš šio proceso indikatorių.

1.2 Rusijos imperinės ambicijos: neoeurazizmo požiūris

Natūralu, jog JAV bandymas neretai tarptautines problemas spręsti iš jėgos pozicijų daugeliui valstybių kelia nerimą. JAV vienpoliškumo siekimui nepritaria Vokietija ir Prancūzija – šalys, tradiciškai priešišškai nusiteikusios JAV įtakos Europoje didinimui – ir, žinoma, Rusija.

Rusija yra itin dažnai įvardijama kaip valstybė, siekianti išplėsti savo įtakos sferą ir kaip iš esmės vykdanči imperialistinę politiką. Šiuo požiūriu galima pabandyti įvertinti pačios Rusijos imperinių ambicijų lygį, ir palyginti jį su JAV hegemoninėmis ambicijomis.

Kalbant apie “didžiosios valstybės” idėjas Rusijos užsienio politikoje, galima referuoti į neoeurazizmo stovyklos atstovų įžvalgas. A. Dugin’as nagrinėja Rusijos galimybes sukurti naują bloką Eurazijoje, į kurį įeitų tiek Vakarų Europos valstybės (visų pirma Vokietija), tiek ir Iranas, Indija ir Japonija, ir tokiu būdu sustiprinti išplėsti ir įtvirtinti pozicijas tarptautinių santykių arenoje¹⁰. Šis naujas valstybių blokas teoriškai būtų pakankamai įtakingas, kad galėtų išbalansuoti ir atsverti JAV įtaką.

Šis požiūris buvo itin populiarus nuo 1996 metų, kuomet, užsienio reikalų ministru tapus J.Primakovui, Rusija pradėjo skeptiškiau žiūrėti į bendradarbiavimą su JAV. Vietoje to, Rusija vis labiau stiprino savo dvišalius santykius su Vokietija ir Prancūzija, kurios išlieka tradiciškai skeptiškai nusiteikusios JAV pastangoms didinti įtaką Europoje¹¹.

Taigi vadovaujantis neoeurazistų požiūriu, Rusija, siekia sustiprinti savo poziciją tarptautinių santykių arenoje, suburti savotišką valstybių koaliciją, atitinkančią Rusijos interesus, silpninti transatlantines struktūras, visų pirma NATO, neleisti JAV kurti vienpoliško pasaulio¹².

¹⁰ A.Dugin, *Osnovy geopolitikii*. Moskva: Arktogeja-centr. 1999

¹¹ Baršytė ir Daniliauskas, “Geopolitinė Rusijos Federacijos užsienio politikos orientacija po 2001 metų rugsėjo 11-osios”. *Politologija*. Vilnius, 2003, Nr. 3, 25

¹² Baršytė ir Daniliauskas, 4-5

Galima išskirti ir kritiškesnę šios teorijos pusę. Daugelis autorių abejoja Rusijos galimybėmis žymiai išplėsti savo galią ir pradėti imperijos kūrimo projektą. Itin svarbus ekonominis imperializmo aspektas, kadangi pagrindinis kritinis argumentas galėtų būti tas, kad Rusija jau vieną kartą ekonomiškai pralaimėjo kovą dėl įtakos monopolio, todėl šie pakartotiniai bandymai atgaivinti ir stiprinti imperines ambicijas būtų pasmerkti žlugti.

Visgi galima taip pat suabejoti, ar debatai dėl Rusijos pastangų atgaivinti “didžiosios Rusijos” projektą yra nereikšmingi. Jeigu vis dėlto Rusija neatsisako siekti didžiosios galios statuso, o tiksliau, siekia įtvirtinti savo imperines ambicijas – tuomet iškyla tas pats klausimas, ar ji turės pakankamai resursų ir pajėgumų įgyvendinti tokią politiką. Todėl svarbu išanalizuoti, kiek finansiškai Rusija yra pajėgi veikti Centrinės Azijos regione.

Rusija vis dar yra priskiriama didžiųjų valstybių G8 klubui, turi gausius energetinius išteklius, ir galiausiai, atominį ginklą savo arsenale. Šiame kontekste galima iškelti ir Rusijos įtakos Centrinės Azijos regione klausimą. Nepaisant to, jog Rusija prarado nemažai įtakos svertų Pietų Kaukazo valstybėse ir Ukrainoje, visgi Centrinėje Azijoje jos pozicijos išlieka tvirtos.

S. Kortunov’as bando apginti Rusijos pasirinktas užsienio politikos įgyvendinimo priemonės ir teigia, jog bet kokie Rusijos bandymai apginti savo nacionalinius interesus susilaukia priešiško ir iš Vakarų pusės yra įvardijami kaip “imperinės ambicijos”. Autorius daro išvadą, jog tikėtina, kad postsovietinė erdvė transformuosis į ekonomiškai ir politiškai integruotą demokratinių valstybių aljansą arba “Eurazijos Jungtines Valstijas”. Šis procesas būtų politinio ir ekonominio stabilumo garantas, todėl Rusijos elitas ir artimiausios kaimynės turėtų skatinti šį procesą ir atsisakyti įpročio bet kokia proga naudoti “imperializmo” terminą agresyviaja prasme¹³.

J. Daniliauskas ir J. Baršytė išskiria indikatorius, kurie padeda įvertinti pokyčius Rusijos geopolitinėje orientacijoje ir nustatyti, kaip keičiasi Rusijos užsienio politikos kursas, t.y. ar vis dar judama neoeurazinės imperijos link. Šie indikatoriai yra Rusijos-JAV sąjungos tvirtumas, NATO-Rusijos santykiai, Rusijos-Kinijos ryšiai, Čėčenijos

¹³ S. Kortunov, “Russia’s Way: National Identity and Foreign Policy”. *International Affairs: A Russian Journal*. Vol. 44, No. 4/August 1998

klausimas, Rusijos pasitenkinimas turimu vaidmeniu buvusioje SSRS erdvėje¹⁴. Paskutinis iš šių kriterijų apima strategiškai svarbias Centrinės Azijos regiono valstybes, kuriose Rusija siekia išlaikyti *status quo* pozicijas ir tokiu būdu neprarasti galimybes įgyvendinti savo neoeurazistinių ambicijų.

2. JAV interesai Centrinės Azijos regione

2001 m. rugsėjo 11 d. teroro aktai smarkiai pakeitė tarptautinės politikos arenos žaidėjų tarpusavio santykius. JAV tapo dar aktyvesnė tarptautinėje arenoje, nors galima pabrėžti, kad tai nebuvo staigus ir netikėtas išitraukimas į tarptautinės politikos reikalus. JAV vykdė izoliacionistinę politiką iki Pirmojo pasaulinio karo ir iš dalies iki Antrojo pasaulinio karo, o nuo Šaltojo karo pradžios, JAV, išitraukdama į Korėjos ir Vietnamo karus, įgyvendindama sulaukymo strategiją aktyviai ištraukė į toli nuo JAV esančių regionų reikalų sprendimą. Tad vargu ar galima teigti, kad rugsėjo 11 d. įvykiai žymiai pakeitė amerikiečių požiūrį į aktyvius JAV veiksmus tolimuose regionuose – tiesiog dar labiau sumažėjo JAV gyventojų skeptiškumas ir padidėjo palaikymas kariniams veiksams globalioje kovoje prieš terorizmą.

Tai verčia susimastyti, ar JAV užsienio politikoje pastebimas hegemoninių ambicijų stiprėjimas yra tik trumpalaikis atsakas į rugsėjo 11-osios išpuolius, ar visgi tai yra ilgalaikis užsienio politikos bruožas.

2.1 Centrinės Azijos regiono valstybių geopolitinė reikšmė JAV

Centrinės Azijos regiono geostrateginė svarba JAV vykdomai užsienio politikai itin išaugo dėl JAV deklaruojamos kovos prieš terorizmą. Galima teigti, kad rugsėjo 11 d. įvykiai tapo savotiška „Pax Americana“ idėjų legitimizacija ir racionalizacija, t.y. suteikė galimybę pasinaudoti proga įgyvendinti ambicingus JAV užsienio politikos tikslus, susijusius su įtakos didinimu strategiškai svarbiuose regionuose ir netiesiogiai su Rusijos įtakos svertų silpninimu.

¹⁴ Baršytė ir Daniliauskas, 20-22

Geopolitinė situacija, didelė karinė galia, ekonominė padėtis ir kiti palankūs faktoriai leidžia JAV palaikyti ir stiprinti savo imperinę politiką. Šiuo atveju Centrinės Azijos valstybės matomos kaip yra strategiškai svarbus geopolitinis darinys dėl kelių aspektų. Pirma, galima išskirti geografinę padėtį. Penkios regioną sudarančios valstybės užima didžiulę teritoriją tarp kelių svarbių galios centrų - Rusijos ir Kinijos. Dėl Irano ir Afganistano kaimynystės Centrinės Azijos regionui ypatingą dėmesį suteikė JAV. Nors šios valstybės turi itin mažai derlingos žemės ir susiduria su vandens problemomis, svarbiausiu santykinės galios elementu tampa gausūs energetiniai ištekliai, visų pirma nafta ir dujos. Viena vertus, geopolitinė Centrinės Azijos regiono padėtis suteikia regiono valstybėms galimybę daryti įtaką prekybiniam srautams ir įsijungti į energetinių išteklių rinką. Antra vertus, Centrinės Azijos valstybės susiduria su pavojumi tapti mainų objektu, kadangi svarbiais žaidėjais siekia tapti ne tik Rusija ir JAV, bet tuo pačiu ir Kinija, Turkija, Iranas ir Pakistanas.

Siekiant geriau išanalizuoti JAV interesų formavimąsi Centrinės Azijos regiono atžvilgiu, būtina įvertinti JAV Nacionalinės saugumo strategijos pokyčius po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių.

2.2 JAV Nacionalinė saugumo strategija: pokyčiai po rugsėjo 11 d.

Centrinės Azijos regionas užima vis svarbesnę vietą JAV darbotvarkėje, todėl kyla klausimas, kokia yra JAV strategija šio regiono atžvilgiu, koku būdu ji keitėsi, ir, ne mažiau svarbu, kodėl keitėsi. Svarbiausia įvertinti, ar JAV pasirinkta strategija atitinka pačios JAV vyriausybės lūkesčius, ir kaip ji atitinka realiai politikoje priimamus sprendimus.

2002 m. JAV patvirtino Nacionalinio saugumo strategiją – pagrindinio saugumo sektoriaus strateginio planavimo dokumentą, kuriame apibrėžiami pagrindiniai JAV interesai vidaus ir užsienio politikos srityse, išskiriamos ir analizuojamos grėsmės, pateikiamos priemonės joms įveikti. Šioje strategijoje Centrinė Azija nėra aiškiai išskiriama iš kitų regionų. Apsiribojama tik bendro pobūdžio tikslu persekioti teroristus, kurie pasklidę po įvairius regionus, įskaitant ir visą Aziją. Be to, pabrėžiamas energetinio saugumo aspektas, į kurį atsižvelgdama JAV siekia stiprinti dialogą su Centrinės Azijos

valstybėmis¹⁵. Visgi strategijoje nėra atskiros dalies, skirtos vien tik santykiams su Centrinės Azijos valstybėmis. Vietoje to, daugiausia dėmesio strategijoje skiriama santykių su Rusija, Kinija ir Indija apibrėžimui. Šiek tiek išsamesnę oficialią JAV poziciją dėl Centrinės Azijos galima rasti 2006 metų JAV nacionalinio saugumo strategijos variante.

Naujoji Nacionalinio saugumo strategija – antra per JAV prezidento G. Bush'o prezidentavimo laikotarpį - buvo paskelbta 2006 m. kovo 16 d. Dokumente pabrėžiama, jog egzistuoja daugybė globalių problemų, kurias spręsti būtina kartu visai tarptautinei bendruomenei, o JAV turėtų priimti vadovaujantį vaidmenį¹⁶. Šiame nacionalinės saugumo strategijos variante JAV interesai Centrinėje Azijoje pateikiama gana miglotai. Iš esmės čia ir dar kartą daugiausia dėmesio strategijoje skiriama kovos su terorizmu priemonėms ir itin pabrėžiama būtinybė skleisti demokratiją į kitas valstybes.

2006 m. strategijoje teigiama, kad kova prieš terorizmą suvienijo skirtingus interesus turinčias didžiąsias valstybes, todėl JAV turėtų ir toliau išnaudoti šio bendradarbiavimo teikiamas galimybes. Tuo pačiu JAV privalėtų neleisti jokiai kitai valstybei ar jų grupei sukelti įtampą tarp partnerių¹⁷. Ši kova prieš terorizmą iš tiesų palengvina JAV pastangas įtikinti tarptautinę bendruomenę savo siūlomų priemonių tinkamumu ir daugeliu atveju legitimizuoja jos užsienio politikos pasirinkimus.

Strategijoje išskiriami penki principai, pagal kuriuos orientuojamas bendradarbiavimas su kitais galios centrais:

1. Turi būti atsižvelgiama į santykių kontekstą, įvertinant realią situaciją
2. Bendradarbiavimas turi būti paremtas efektyviai veikiančia institucine sistema. Galima numanyti, jog kalbama visų pirma apie vykstančią NATO transformaciją ir, be abejo, būsimą aljanso plėtros procesą.
3. Bendradarbiavimas priklauso nuo kitų valstybių požiūrio į piliečių teises ir pagarbą demokratinio valdymo principams.

¹⁵ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>> [Žiūrėta 2007 05 10]

¹⁶ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. Chapter II. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/sectionII.html>> [Žiūrėta 2006 04 10]

¹⁷ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. Chapter VIII. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/sectionVIII.html>> [Žiūrėta 2006 04 10]

4. JAV turi siekti ne diktuoti, bet įtikinti. Tačiau savaime suprantama, jog ši riba tarp diktavimo ir įtikinėjimo politikos yra itin siaura. Tai, ką JAV vyriausybė įvardija kaip pastangas patarti ar kitais būdais siekti įtakoti kitos valstybės pasirinkimus, gali būti įvertinama kaip agresyvus kišimasis į suverenos valstybės reikalus.
5. Galiausiai, JAV nacionalinio saugumo strategijoje pabrėžiama, jog JAV turi būti pasirengusios veikti ir savarankiškai¹⁸. Taigi vienašališkumo aspektas niekur neišnyksta, ir iš esmės yra pasiliekiama galimybė veikti savo nuožiūra.

JAV Nacionalinio saugumo strategijoje Rusija įvardijama kaip šalis, išlaikanti turėtą galią ne tik Europoje, bet ir Vidurio Rytuose, Tolimuosiuose Rytuose, Pietų ir Centrinėje Azijoje, t.y. tuose regionuose, kuriuose ir JAV turi savo strateginių interesų¹⁹.

Centrinės Azijos regionas įvardijamas kaip užimantis vieną iš ilgalaikių prioritetų užsienio politikoje. Oficialiai yra pabrėžiama, jog su kiekviena šio regiono valstybe JAV palaiko skirtingus santykius, tačiau platesnėje perspektyvoje siekia užtikrinti efektyvią demokratizaciją, akcentuoja būtinybę iš esmės reformuoti ekonomiką įdiegiant laisvosios rinkos mechanizmus, diversifikuoti energijos išteklius²⁰. Taigi šiame strateginiame dokumente aiškiai įvardijama, jog JAV siekia bendradarbiauti su Centrinės Azijos regionu ne kaip vieningu dariniu, tačiau atskirai su kiekviena iš regiono valstybių dvišaliu pagrindu, atsižvelgiant į kiekvienos iš jų ypatumus.

2.3 Atskirų Centrinės Azijos valstybių vieta JAV strategijoje

2.3.1 Uzbekistanas

Prasidėjus JAV kariniams veiksams Afganistane, Uzbekistanas dėl palankios geografinės padėties (turima siena su Afganistanu) tapo viena strategiškai svarbiausių valstybių regione. 2001 m. spalio 5 d. vizito į Uzbekistaną metu JAV gynybos sekretorius Donald'as Rumsfeld'as susitarė su Uzbekistano Prezidentu Islam'u Karimov'u dėl

¹⁸ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. Chapter VIII. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/sectionVIII.html>> [Žiūrėta 2006 04 10]

¹⁹ Ten pat

²⁰ Ten pat

naudojimosi oro erdve ir leidimo naudotis karine baze. Tokiu būdu JAV įtikino Uzbekistano vyriausybę pritarti maždaug tūkstančio JAV karių išleidimui į savo teritoriją, o karinė JAV bazė Karši-Chanabad pietinėje Uzbekistano dalyje (angl. pavadinimas - „Camp Stronghold Freedom“) tapo JAV forpostu ir atliko logistinio palaikymo operacijai Afganistane funkciją.

Tolesnį postūmį JAV-Uzbekistano bendradarbiavimui davė 2002 metais sudarytas Strateginis rėminis susitarimas. Šis dokumentas, kurį 2002 m. kovo 12 d. Vašingtone pasirašė JAV Valstybės sekretorius Collin'as L. Powell'as ir Uzbekistano užsienio reikalų ministras Adulaziz'as Kamilov'as, apibrėžė JAV ir Uzbekistano santykių principus tokiose srityse kaip politiniai santykiai, bendradarbiavimas saugumo sektoriuje, ekonominiai ryšiai ir prekyba, humanitarinis bendradarbiavimas ir teisinis bendradarbiavimas²¹. Vienu svarbiausių aspektų šiame susitarime yra gynybinio bendradarbiavimo svarbos pabrėžimas.

Taigi JAV-Uzbekistano dvišalis bendradarbiavimas suintensyvėjo po rugsėjo 11 d. teroro išpuolių, nors, tiesa, JAV siekė akcentuoti ir bendradarbiavimo iki 2001 m. svarbą ir šių dvišalių santykių praeityje reikšmę. Pavyzdžiui, jau minėto 2001 m. vizito į Taškentą metu D. Rumsfeld'as pabrėžė, jog JAV buvo ir anksčiau vertino santykius su Uzbekistanu, todėl šis bendradarbiavimas turėtų būti matomas ilgalaikėje perspektyvoje, o ne kaip vienalaikis kontaktų suintensyvėjimas²².

Atsižvelgdama į savo naujojo partnerio svarbą antiteroristinei operacijai, JAV administracija nepraleisdavo progos akcentuoti Uzbekistano indėlį kovoje prieš terorizmą, tuo pat metu neakcentuodama šalies vidaus problemų, susijusių su žmogaus teisių apsauga. Visgi vėlesni įvykiai verčia abejoti dėl JAV-Uzbekistano santykių ateities. Karinio bendradarbiavimo srityje kontaktas tarp Vašingtono ir Taškento išliko ir tęsėsi iki 2005 m. įvykių Andižane, tapusių kritine riba, po kurios JAV pradėjo prarasti pozicijas šioje valstybėje. Pagrindinį postūmį JAV-Uzbekistano santykių pablogėjimui padarė 2005 m. gegužės mėn. 13 d. įvykiai Andižano mieste, kur buvo išvaikyta tūkstantinė

²¹ Fact sheet: United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework. U.S. Department of State, Office of the Spokesman, Washington, DC, March 12, 2002. <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/8736.htm>> [Žiūrėta 2007 05 10]

²² Transcript of Secretary of Defense Donald Rumsfeld's and President of Uzbekistan Islam Karimov's joint press availability following their meeting at the Presidential Palace. October 5, 2001, Tashkent, Uzbekistan. <<http://www.usembassy.uz/home/index.aspx?&=&mid=217&overview=534>> [Žiūrėta 2007 05 03]

prieš režimą mitinguojančių demonstrantų minia. Šis įvykis, kurio metu žuvo iki šiol nežinomas skaičius žmonių, vis dar išlieka neatskleistas iki galo, kadangi trūksta patikimos informacijos, o Uzbekistano valdžia stengiasi įvairiomis priemonėmis slopinti prieigą prie informacijos kanalų.

Tiesa, galima pastebėti, kad JAV dar iki 2005 m. Andižano įvykių ne visą laiką rodė didelį ir nuoseklų suinteresuotumą santykiais su Uzbekistanu. Nepaisant strateginės karinio bendradarbiavimo svarbos, JAV administracija priėmė kelis sprendimus, kurie dar kartą įrodė, kad JAV strategija Centrinėje Azijoje yra gana nenuosekli. 2003 metais JAV Valstybės departamentas, motyvuodamas tuo, kad Uzbekistanas nepadarė pakankamai progreso žmogaus teisių apsaugos srityje, neišvardijo apskritai jokio progreso šioje šalyje. Be to, 2004 m. JAV Valstybės sekretorius Collin'as L. Powell'as nepasirašė dokumento, kuriuo Uzbekistanui būtų tęsiamas paramos tiekimas ir suteikta 18 mln. JAV dolerių paramos Uzbekistano centrinei valdžiai²³.

Tačiau Andižano įvykiai tapo lūžiniu momentu JAV-Uzbekistano santykiuose. Kai Europos Sąjunga kartu su kitomis vakarų valstybėmis suskubo pareikšti nepasitenkinimą Uzbekistano valdžios agresyviais veiksmais prieš savo piliečius, JAV iš esmės taip pat negalėjo likti visiškai abejinga vykstantiems procesams, todėl taip pat pasmerkė Andižano įvykius. Negana to, JAV sustabdė 8 mln. dolerių paramos teikimą ir papildomai pareiškė, kad planuotą 22 mln. JAV dolerių paramą suteiks tik tuo atveju, jei bus pradėtas tarptautinis Andižano įvykių tyrimas²⁴. Netrukus, 2005 m. liepos mėn. 29 d., JAV ambasadai Uzbekistane buvo įteikta nota, kurioje reikalaujama, kad JAV per šešis mėnesius išvestų savo karius ir išsikeltų iš Karši-Chanabad karinės bazės.

Šiuo metu JAV yra pakeitusi savo finansinės paramos teikimo Uzbekistanui politiką, t.y. JAV siekia skiriamą finansinę paramą orientuoti į tikslines auditorijas ir tiesiogiai neskirti lėšų Uzbekistano vyriausybei tol, kol JAV valstybės sekretorius nepriims sprendimo dėl Uzbekistano pažangos demokratijos ir ekonomikos srityse²⁵.

²³ Curt Tarnoff, "U.S. Assistance to the Former Soviet Union". *CRS Report for Congress*. March 1, 2007. <<http://fpc.state.gov/documents/organization/82976.pdf>> [Žiūrėta 2007 05 10]

²⁴ Jonathan Beale, "US threat to withhold Uzbek aid". *BBC News*, Washington, Thursday, 14 July, 2005. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/4681479.stm>> [Žiūrėta 2006 12 04]

²⁵ Fact sheet: U.S. Assistance to Uzbekistan – Fiscal Year 2006. US Department of State, Bureau of South and Central Asian Affairs. February 2007. <<http://www.state.gov/p/sca/rls/fs/2006/77768.htm>> [Žiūrėta 2007 04 15]

Taigi Uzbekistanas rodė dėmesį bendradarbiavimui su JAV tik tol, kol neįjautė jokios grėsmės savo nacionaliniams interesams. Šis savotiškas žaidimas tęsėsi tol, kol JAV rodė dėmesį ir tiekė gausią finansinę paramą. Po Andižano įvykių, JAV ėmus reikšti nepasitenkinimą žmogaus teisių pažeidinėjimais Uzbekistane, situacija pasikeitė ir nebetenkino Uzbekistano valdžios. Kai nebeliko JAV palaikymo, o tiksliau – kai JAV atkreipė dėmesį į žmogaus teisių padėtį Uzbekistane ir kritikuoti režimo veiksmus vidaus politikoje, Uzbekistanas prarado susidomėjimą šiuo bendradarbiavimu ir savo užsienio politiką pradėjo orientuoti į santykius su Rusija ir Kinija.

Ši Uzbekistano vyriausybės reakcija neturėtų stebinti, atsižvelgiant į situacijos aplinkybes. JAV, iki tol rėmusi režimą, tapusį sąjungininku kovoje prieš terorizmą, netrukus po Andižano įvykių pradėjo kritikuoti Uzbekistano vyriausybės veiksmus ir ultimatyviai naudoti finansinės paramos aspektą. Tai žymiai sumažino Uzbekistano pasirinkimo galimybes, ir paskatino atsisakyti glaudžių ryšių su JAV.

Analizuojant Uzbekistano reakcijos priežastis, galima pabrėžti kelis aspektus. Pirma, Uzbekistano valdžiai santykiai su JAV buvo naudingi tuo, jog sąlygiškai užtikrino tam tikrą saugumo lygį ir „laisvas rankas“ šalies viduje. Tai reiškia, kad Uzbekistanui, dažnai kritikuojamam dėl smurto prieš savo piliečius, visokeriopa JAV parama – tiek finansinė pagalba, tiek ir politinis palaikymas – buvo itin naudinga ir užtikrino, jog į šalies vidaus reikalus nebus kišamasi ir nebus daromas spaudimas režimui. Šiuo atveju pagrindinis JAV interesas saugumo srityje buvo susijęs su noru užtikrinti kovos prieš terorizmą veiksmus Afganistane ir naudoti karinę bazę Karši-Chanabad logistinio aprūpinimo tikslais.

Uzbekistanui JAV karinės bazės būvimas ir sąjungininko kovoje prieš terorizmą statusas buvo naudingas tuo, jog Uzbekistano valdžia galėjo šia partneryste pasinaudoti kaip ir sumažinti tarptautinės bendruomenės kritiką dėl blogos žmogaus teisių padėties. Šiuo atveju Uzbekistano valdžia, kurios veiksmus prieš savo piliečius galima apibūdinti kaip valstybės terorą, buvo giriama už paramą kovoje prieš terorizmą. Dėl JAV susidomėjimo ir oficialiai deklaruojamo palankumo (režimo veiksmų skatinimo) tarptautinė bendruomenė susidūrė su kliūtimi, kuri trukdė imtis konkrečių veiksmų prieš blogėjančią žmogaus teisių padėtį Uzbekistane. Tiesa, būtina pažymėti ir tai, kad pati tarptautinė bendruomenė iki tol neturėjo ir iš esmės vis dar turi labai mažai teisinio

pagrindo kritikuoti Uzbekistano valdžios veiksmus, kadangi vis dar nėra universalių tarptautinio terorizmo ir valstybės teroro apibrėžimų.

JAV pozicijos pasikeitimas ir Uzbekistano valdžios kritika rodo, kad arba JAV pakeitė savo strategiją, arba jai neliko nieko kito, kaip tik pripažinti Andižano įvykių žalą. Visgi labiau tikėtina, kad JAV paprasčiausiai neįvertino galimos Uzbekistano reakcijos ir tikėjosi tuo pačiu metu neatitrūkti nuo tarptautinės bendruomenės viešosios nuomonės, ir išsaugoti kontaktą su Uzbekistanu. JAV nusivylimui, Uzbekistanas ėmė ginti savo teisę naudoti jėgą šalies viduje, ir griežtai sureagavo į JAV kritiką. Vėlesni Uzbekistano vyriausybės žingsniai žymiai susilpnino JAV pozicijas: Uzbekistanas išstojo iš GUUAM'o ir įsijungė į Eurazijos ekonominę sandraugą (EvrAzES), bei pasirašė draugystės sutartį su Rusija.

Šiame kontekste dar kartą galima iškelti ekonominių ir saugumo interesų suderinamumo su noru skatinti demokratizaciją dilema. JAV, aktyviai kritikuodama Uzbekistano režimą už nepagarbą demokratijos principams ir kviesdama atlikti įvykių Andižane tarptautinį tyrimą, susilaukė griežtos atsakomosios reakcijos. Esant itin ribotai informacijai apie Andižane nukentėjusių asmenų skaičių, sunku vertinti, ar JAV veiksmai buvo adekvatūs situacijai. JAV buvo priversta rinktis: arba palaikyti švelnią poziciją ir sulaukti kritikos iš kitų vakarų valstybių už pasyvumą, arba pareikšti griežtą poziciją. Bet kokių atveju pasirinkta strategija turėjo būti tokia, kad nebūtų pažeisti strateginiai interesai, santykių su Uzbekistano atveju – karinis matomumas ir kovos veiksmų Afganistane logistinio aprūpinimo užtikrinimas, tuo pačiu ir politinės įtakos svertų išlaikymo užtikrinimas. Buvęs JAV ambasadorius Lietuvoje S. Mull'as viename iš savo interviu teigė, jog demokratijos principų gynimas yra svarbiau už kitus interesus, t.y., kad JAV negalėjo tylėti ir privalėjo kažkoku būdu reaguoti į civilių nužudymą, nors ir prarado karinę bazę²⁶. Taigi JAV oficialiai pareiškė Uzbekistano režimą kritikuojančią poziciją, tačiau šiuo atveju nuo 2005 m. lapkričio mėn. buvo priversta išsikelti iš aviacijos bazės.

Šiame kontekste verta dar kartą prisiminti Brzezinski'o, kuris savo knygoje „The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives“ teigia, kad

²⁶ Ieva Jusionytė, „Ambasadorius S. D. Mullas: "Lietuvoje net pralaimėjęs išloši"“. *Omni*, 2006 08 30. <<http://www.omni.lt>> [Žiūrėta 2006 12 04]

Uzbekistanas gali tapti pagrindine problema Rusijos bandymams didinti kontrolę visame Centrinės Azijos regione²⁷. Logiška, kad JAV, siekdama kontroliuoti Centrinę Aziją ir daryti įtaką visoje Eurazijoje vykstantiems procesams, privalo užsitikrinti savo pozicijas Uzbekistane. Šiuo atveju karinių bazių praradimas liudija, kad tokia JAV strategija yra nesėkminga.

Iškyla klausimas, koku būdu toliau klostysis JAV ir Uzbekistano santykiai. Oficiali JAV pozicija rodo, kad JAV siekia neprarasti kontakto su Uzbekistano valdžia. JAV Valstybės Departamento Pietų ir Centrinės Azijos reikalų sekretoriaus pavaduotojas Evan'as A. Feigenbaum'as vizito į Taškentą 2007 m. kovo mėn. metu išskyrė tris pagrindinius iššūkius, kurie turės būti išspręsti, norint išlaikyti ir paskatinti santykius su Uzbekistanu:

- 1) politinių deklaracijų pavertimas įsipareigojimais ir realiais veiksmais;
- 2) daugiavektorinio bendradarbiavimo skatinimas, t.y. atsižvelgimas į saugumo, ekonominius, demokratijos vystymosi ir žmogaus teisių apsaugos, energetikos, terorizmo ir kitus bendradarbiavimo aspektus;
- 3) egzistuojančių skirtumų panaikinimas²⁸.

2.3.2 Kirgizija

Po rugsėjo 11 d. JAV ir Kirgizijos bendradarbiavimas vyko partnerystės kovoje prieš terorizmą pagrindu. Kirgizija, kaip ir Uzbekistanas, suteikė JAV teisę dislokuoti karius savo teritorijoje ir leido naudotis Ganči karine oro baze Manaso tarptautiniame oro uoste, esančiame netoli sostinės Biškeko. Ši - antroji - JAV karinė bazė Centrinėje Azijoje taip pat atliko logistinio Afganistano operacijos palaikymo funkciją. Po Uzbekistano sprendimo nebeleisti JAV naudotis Karši-Chanabad baze, Ganči karinė bazė įgijo dar didesnę strateginę reikšmę JAV veiksams Afganistane.

Kirgizija nesiorientuoja vien tik į bendradarbiavimą su JAV, o pasirinko balansuotą požiūrį. Remdama JAV veiksmus Afganistane, Kirgizija tuo pačiu metu siekia išlaikyti

²⁷ Brzezinski, 121

²⁸ Evan A. Feigenbaum, "U.S. - Uzbek Relationship". Tashkent, Uzbekistan, March 2, 2007. <<http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/81530.htm>> [Žiūrėta 2007 05 17]

glaudų kontaktą su Rusija ir Kinija²⁹. Taip pat, žiūrint iš Kirgizijos interesų pusės, visiškai tikėtina, kad šios šalies karinis bendradarbiavimas su JAV savotiškai erzina Rusiją, kadangi tampa alternatyva Kirgizijos-Rusijos kariniam bendradarbiavimui. Šiuo atveju į Kirgizijos ir JAV bendradarbiavimą, ypač kovos prieš terorizmą kontekste, turėtų būti žiūrima kaip į suteikiantį galimybę Kirgizijai turėti papildomą politinį įrankį balansuoti Rusijos daromą spaudimą, t.y. prireikus išsireikalauti ir Rusijos politinių dividendų.

JAV šiame kontekste išlieka suinteresuota, kad Kirgizija nepriartėtų prie Rusijos ir toliau žengtų reformų keliu. Atsižvelgiant į tai, kad Kirgizija neturi itin daug energetinių išteklių ir mažai gyventojų, ji svarbi ne tik saugumo, bet ir politiniu požiūriu, kadangi galinti perduoti signalą likusioms keturioms Centrinės Azijos valstybėms su skatinimu keistis.

2005 m. kovo mėn. Kirgizijoje įvyko režimo pokytis, kuomet po bandymų klastoti rinkimų rezultatus šalyje kilo visuotinės demonstracijos, po kurių Prezidentas Askar'as Akayev'as išvyko iš šalies, o naujuoju Prezidentu buvo išrinktas Kurmanbek'as Saliyevich Bakiyev'as. Ši "tulpių" revoliucija, o taip pat ir naujos redakcijos Kirgizijos Konstitucija, kurią K. Bakiyev'as pasirašė 2006 m. lapkričio mėn. 7 d., yra tie signalai, kurių tarptautinė bendruomenė seniai laukė Kirgizijoje. Susidomėjimas „tulpių“ revoliucija buvo didelis dėl to, jog ji pasiuntė stiprų "užkrečiamą" signalą kitoms regiono valstybėms, visų pirma Kazachstanui³⁰. Tiesa, šio signalo pasekmės gali būti vertinamos įvairiai.

Viena vertus, Centrinės Azijos regiono valstybės nėra izoliuotos viena nuo kitos, todėl politinės sistemos pertvarkos procesai daro poveikį ir likusioms Centrinės Azijos valstybėms. Visgi tikėtina, jog Kirgizijoje vykstančias permainas kaimyninės valstybės galėjo interpretuoti kaip pavojaus žinią, paskatinusią imtis griežtesnių režimo gynimo priemonių. Pavyzdžiui, visiškai tikėtina interpretacija, jog Kirgizijos įvykiai paskatino reaguoti Uzbekistano valdžią, kuri, bijodama prarasti kontrolę ir vengdama „Kirgizijos scenarijaus“ pasikartojimo, reagavo į protesto demonstracijas Andižane itin griežtai.

²⁹ Олкотт, 234

³⁰ "One down, four to go". *Economist*, 4/2/2005, Vol. 375 Issue 8420, 12

Kita vertus, Kirgizijos demokratizacijos perspektyvas reikėtų vertinti gana kritiškai, atsižvelgiant į šalies politinės sistemos kontekstą. Viena iš „tulpių“ revoliucijos pasekmių yra režimo pokytis, tačiau dar pernelyg anksti teigti, kad pirmieji demokratizacijos pokyčiai rodo didelį Kirgizijos potencialą keistis trumpuoju laikotarpiu.

Šiuo metu Kirgizijai partnerystė su JAV naudinga finansine prasme kaip gana paprastas įplaukų šaltinis. 2006 m. vasario 15 d. Kirgizijos prezidentas K. Bakiyev'as pareiškė, jog dėl šalies sunkios ekonominės padėties sieks pakelti Ganči karinės oro bazės nuomos kainą maždaug šimtą kartų, t.y. nuo maždaug 2,5 mln. dolerių iki 207 mln. dolerių per metus, tuo tarpu JAV pareiškė sieksianti išlaikyti savo karinį buvimą nepaisant didėjančių išlaidų³¹. Galiausiai, 2006 m. liepos mėn. buvo pasiektas susitarimas, kad JAV nuo 2007 m. už Ganči karinės bazės nuomą kasmet mokės 20 mln. dolerių per metus, o 2007 m. visa JAV finansinė parama Kirgizijai sudarys apie 150 mln. dolerių³².

Kirgizijos poziciją dėl karinės bazės nuomos padidinimo ir grasinimo nutraukti tarpvyriausybinių susitarimą dėl JAV karių buvimo Kirgizijos teritorijoje, to neįvykdžius, galima interpretuoti dvejopai. Viena vertus, Kirgizijos sprendimas reikalauti iš JAV didesnio finansavimo gali būti interpretuojamas kaip siekimas dirbtinai padidinti šalies biudžetą ir išspręsti ekonomines problemas. Antra vertus, tai gali būti suvokiama kaip savotiškas signalas, kad Kirgizija nelaiko bendradarbiavimo su JAV vieninteliu savo užsienio politikos prioritetu. Kaip 2006 m. gegužės 31 d. pareiškė Kirgizijos ministras pirmininkas Feliks'as Kulov'as, Ganči bazė buvo įkurta antiteroristinės operacijos Afganistane reikmėms, pritarus Kolektyvinės Saugumo Sutarties Organizacijos narėms, visų pirma Rusijai³³. Atsižvelgiant į tai, yra tikėtina, kad Kirgizijos valdžios sprendimui pakelti JAV karinės oro bazės Manaso tarptautiniame oro uoste nuomos kainą įtakos galėjo turėti Rusijos spaudimas.

³¹ Jean-Christophe Peuch, „Kyrgyzstan: Negotiations Over U.S. Base End Inconclusively“. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*. Thursday, June 1, 2006. <<http://www.rferl.org>> [Žiūrėta 2007 05 10]

³² „U.S. To Stay In Kyrgyz Military Base“. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*. Friday, July 21, 2006. <<http://www.rferl.org>> [Žiūrėta 2007 05 10]

³³ Jean-Christophe Peuch, „Kyrgyzstan: Negotiations Over U.S. Base End Inconclusively“. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*. Thursday, June 1, 2006. <<http://www.rferl.org>> [Žiūrėta 2007 05 10]

Tuo pačiu Kirgizija gali pasinaudoti ir keisti santykių su JAV turinį - atsižvelgiant į aplinkybes tarptautinėje arenoje ir politinę situaciją šalies viduje, pereiti nuo intensyvių ir glaudžių tarpusavio kontaktų prie šaltesnių, ir atvirkščiai.

Dar vienas išbandymas JAV-Kirgizijos santykiams buvo 2006 m. gruodžio mėn. kilęs incidentas Ganči bazėje, kuomet JAV karys nušovė mechaniką kirgizą.

Visgi kalbant apie JAV ir Kirgizijos glaudų karinį bendradarbiavimą po rugsėjo 11 dienos, negalima atmesti tikimybės, kad JAV išliks Kirgizijoje ir sulauks režimo pritarimo tol, kol tai bus naudinga pačiai Kirgizijai. Tolimesnės permainos Kirgizijos vidaus politinėje arenoje gali įtakoti Kirgizijos užsienio politikos kursą ir tuo pačiu santykius su JAV. Tokiu atveju trumpuoju laikotarpiu JAV, įvertindama įtakos sumažėjimą Uzbekistane, turėtų siekti išlaikyti savo karinį matomumą Kirgizijoje. Jeigu politinė situacija Kirgizijoje nesikeis ir neatsiras naujų įtampos šaltinių, galima numanyti, kad JAV išlaikys karinę bazę Kirgizijoje tol, kol truks karinė operacija Afganistane.

2.3.3 Kazachstanas

Kazachstanas yra didžiausia pagal plotą Centrinės Azijos valstybė, turtinga išteklių, ypač naftos ir dujų, todėl JAV suinteresuota plėsti ekonominį ir politinį bendradarbiavimą. 2006 m. JAV investicijos sudarė 27 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų Kazachstane, o pagrindinė JAV parama yra skiriama Kazachstano sienos apsaugos stiprinimui ir programoms, skirtoms stiprinti kovą su narkotikais, mažinančioms pinigų plovimą ir prekybą žmonėmis, taip pat remiamos nevyriausybinių organizacijų³⁴.

Gynybinio bendradarbiavimo srityje Kazachstano ir JAV santykiai išlieka gana atsargūs, tačiau Kazachstanas visgi leidžia JAV naudotis savo oro erdve, vykdant operaciją Afganistane.

2001 m. gruodžio mėn. vizito į Vašingtoną metu Kazachstano prezidentas Nursultan'as Nazarbajev'as ir JAV prezidentas G. Bush'as priėmė bendrą nutarimą, kuriame buvo pabrėžta ne tik Kazachstano kaip partnerio globalioje kovoje prieš

³⁴ Background Note: Kazakhstan. US Department of State, Bureau of South and Central Asian Affairs. February 2007. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5487.htm#relations>> [Žiūrėta 2007 04 15]

terorizmą svarba, bet ir abiejų šalių sutarimas plėsti bendradarbiavimą energetikos srityje, ypač Baku-Tbilisio-Ceihano naftotiekio projekte, bei JAV raginimas Kazachstanui perimti demokratizacijos elementus: stiprinti demokratines institucijas, nevaržyti spaudos laisvės, užtikrinti laisvus ir teisingus rinkimus³⁵. Panašūs tikslai buvo dar kartą aptarti per 2006 m. gegužės 5 d. JAV viceprezidento Dick'o Chaney'io vizitą į Astaną ir dar kartą oficialiai deklaruoti 2006 m. rugsėjo mėn. 29 d. pakartotinio N. Nazarbajev'o vizito į Vašingtoną metu³⁶.

Visgi galima pastebėti, kad Kazachstano atsargi pozicija santykiuose su JAV atsiranda dėl to, jog prezidentas N. Nazarbajev'as siekia veikti dvipusiškai, t.y. gerinti santykius su JAV ir kitomis vakarų valstybėmis, tačiau tuo pačiu metu šie santykiai tampa priemone išvengti kritikos dėl Kazachstano vidaus politikos klausimų.

Viena vertus, JAV ir Kazachstano bendradarbiavimo pavyzdys rodo Kazachstano norą padidinti savo, kaip patikimo partnerio, įvaizdį tarptautinėje arenoje. Bent minimalus prisidėjimas prie JAV vykdomos kovos prieš terorizmą suteikia daugiau manevravimo galimybių vidaus politikoje,- ir tai parodė D.Chaney'io vizito 2006 m. gegužės mėn. metu parodytas santūrumas Kazachstano atžvilgiu. JAV savo ruožtu naudinga išlaikyti įtaką Kazachstane ir gauti prieigą prie tiesioginės energetinių resursų kontrolės, kadangi Kazachstanas yra potencialiai patikimesnis energetinių išteklių tiekėjas nei Rusija ar Artimųjų Rytų valstybės. Apskritai Kazachstanas siekia išnaudoti partnerystę su JAV ir kitomis valstybėmis neprarasdamas lankstumo, todėl ši bendradarbiavimą galima apibūdinti kaip grindžiamą "teigiamos sumos" žaidimo principais³⁷.

Kazachstanas siekia kiek įmanoma labiau gerinti diplomatinius santykius su kitomis vakarų valstybėmis, pavyzdžiui, nuolat keliant savo galimo pirmininkavimo Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijai 2009 metais temą. Kazachstano pirmininkavimo perspektyvos kol kas išlieka gana miglotos ir neaiškios, nes pačios ESBO narės vis dar nesusitaria tarpusavyje, ir tikėtina, jog klausimas bus sprendžiamas

³⁵ Joint Statement by President Bush and Kazakhstan President. Office of the Press Secretary, December 21, 2001. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/12/20011221-10.html>> [Žiūrėta 2007 05 19]

³⁶ Joint Statement Between the United States of America and the Republic of Kazakhstan. Office of the Press Secretary, September 29, 2006. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/09/20060929-1.html>> [Žiūrėta 2007 05 19]

³⁷ Олкотт, 238

kitais 2007 metų antroje pusėje. Tuo pačiu metu Kazachstanas siekia ir toliau išlaikyti glaudų kontaktą su Maskva ir Pekinu.

Antra vertus, aktyvesnis bendradarbiavimas su JAV suteikia Kazachstanui progą bent šiek tiek nukreipti tarptautinės bendruomenės dėmesį nuo vidaus politikos problemų, visų pirma susijusių su žmogaus teisių pažeidinėjimo klausimais. Tokiu būdu bendradarbiavimas su JAV išnaudojamas Kazachstano vidaus politikos tikslams.

2.3.4 Tadžikistanas

Tadžikistanas iš penkių Centrinės Azijos valstybių turi ilgiausią sieną su Afganistanu. Kaip pastebi M. B. Olcott, Tadžikistanas yra suinteresuotas plėsti bendradarbiavimą su JAV, pavyzdžiui, leidžiama naudotis į Afganistaną vedančiais keliais, kadangi gynybos srityje tai gali tapti šiočia tokia alternatyva Rusijos siūlomai karinei pagalbai³⁸.

Visgi Tadžikistane didelę įtaką išlaiko Rusija, o JAV daugiau dėmesio orientuoja į kitas Centrinės Azijos valstybes. Ši gana nedidelį JAV aktyvumą Tadžikistane galima paaiškinti tuo, jog nors Tadžikistanas rodo susidomėjimą santykiais su JAV, pastaroji nenori suteikti pernelyg daug paramos ir gynybinių pajėgumų, mainais iš esmės negaudama jokių politinių dividendų³⁹. Kadangi Tadžikistanas turi neišspręstų nesutarimų su kaimyniniu Uzbekistanu, JAV parama galėtų būti panaudota ir karinio sektoriaus stiprinimui. Tokiu atveju įmanoma, kad Tadžikistanas pernelyg sustiprintų savo karinius pajėgumus ir įgytų pranašumą Uzbekistano atžvilgiu.

Kadangi stabilumo regione išlaikymas yra vienas iš svarbiausių JAV strateginių interesų, Tadžikistanui neskiriamas pakankamas dėmesys karinio bendradarbiavimo srityje, o tiksliau – jis orientuojamas konkrečiai į tas sritis, kurios svarbios JAV. Tai paaiškina, kodėl JAV santykiai su Tadžikistanu orientuoti į bendrą kovą prieš prekybą narkotikais.

³⁸ Олкотт, 239-240

³⁹ Олкотт, 240

2.3.5 Turkmėnistanas

Turkmėnistanas oficialiai išlieka neutrali valstybė, nors turi iš esmės nekontroliuojamą daugiau nei 700 km sieną su Afganistanu. Gausūs dujų ištekliai didina Turkmėnijos patrauklumą, tačiau ilgą laiką tarptautinę bendruomenę glumino chaotiškas ir mažai prognozuojamas Saparmurat'o Nyazov'o užsienio politikos kursas ir valdymo pobūdis. Kyla klausimas, kaip keisis JAV-Turkmėnistanas bendradarbiavimo pobūdis po to, kai 2006 m. gruodžio 21 d. mirus S. Nyazov'ui, valdžią perėmė ministras pirmininkas Gurbanguly'is Berdymukhammedov'as, kuris 2007 m. vasario 11 d. rinkimuose buvo išrinktas naujuoju Turkmėnistanas Prezidentu.

JAV ir Turkmėnistanas bendradarbiavimas nėra ypatingai glaudus dėl abiejų pusių mažo suinteresuotumo. Nors Turkmėnija turi didelius dujų rezervus, tačiau dujas tarptautinėje rinkoje nėra tokios likvidžios ir transportuojamos kaip nafta, kadangi norint prie jų prieiti reikalinga dujotiekių kontrolė. Šiuo atveju JAV neturi tokių ekonominių įtakos svirtų kaip Rusija, todėl JAV veiksmai šioje šalyje tampa ne tokie lankstūs.

Saugumo darbotvarkėje Turkmėnistanas neužima tokios svarbios vietos kaip, pavyzdžiui, Kirgizija. Galima akcentuoti tai, jog Turkmėnija pirmoji iš Centrinės Azijos valstybių prisijungė prie NATO "Partnerystės taikos labui" programos, tačiau šiuo metu yra gana neaktyvi. Tol, kol valdžioje buvo S. Nyazov'as, pasižymintis itin permainingu elgesiu, pavyzdžiui, dėl požiūrio į JAV veiksmus Irake, tol JAV neižvelgė daug galimybių gilinti šį bendradarbiavimą. Savo ruožtu Turkmėnistanas į santykius su JAV taip pat žiūri su tam tikru abejingumu ir nepasitikėjimu, ir netgi siekia riboti bendradarbiavimą gynybos srityje⁴⁰.

2.4 JAV interesų Centrinės Azijos regione analizė

Po rugsėjo 11 d. JAV užsienio politikoje įvykęs pokytis, be abejonės, turėjo įtakos ir santykiams su Centrinės Azijos valstybėmis. Priimant prielaidą, kad regiono stabilumo ir saugumo užtikrinimas yra svarbūs JAV užsienio politikos elementai, galima išskirti šias kelias JAV interesų analizuojamame regione grupes:

⁴⁰ ОЛКОТТ, 238-239

- saugumo klausimus liečiantys interesai, kurie yra daugiausia susiję su pasauline kova prieš terorizmą;
- ekonominiai interesai, visų pirma energetikos srityje.
- “demokratijos žinia”, kuri gali būti suvokiama kaip JAV noras inicijuoti ir paremti demokratizacijos procesus;

2.4.1 Interesai saugumo srityje

Centrinės Azijos regionas užima gana svarbią vietą JAV saugumo darbotvarkėje. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. šioms valstybėms atiteko pagalbininkų vaidmuo JAV pradėtoje kovoje prieš tarptautinį terorizmą. Prasidėjus karui su Talibano režimu Afganistane ir vėliau JAV inicijavus karo veiksmus Irake, ypatingą strateginę svarbą įgijo karinių JAV bazių dislokavimas Kirgizijoje ir Uzbekistane. Likusios regiono valstybės suteikė JAV vadovaujamoms daugianacionalinėms koalicinėms pajėgoms teisę naudotis oro erdve.

Kovos prieš terorizmą kontekste JAV susidomėjimas regionu aiškiai suprantamas. Stiprindama kontaktus su valstybėmis, turinčiose sieną su Afganistanu, JAV įgyja galimybę užsitikrinti placdarmo pozicijas šiose šalyse ir tokiu būdu didina savo kovinius pajėgumus. Karinių bazių dislokacija trumpuoju laikotarpiu pasitarnauja kaip būtinas strateginio kovinio planavimo elementas. Tuo tarpu vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu karinis matomumas suteikia galimybę išlaikyti ir stiprinti politinę įtaką, t.y. pasitarnauja kaip politinės įtakos sklaidos instrumentas.

JAV siekia užtikrinti, kad Centrinės Azijos regionas išliktų stabilus. Šis interesas apima kelis elementus. Pirma, JAV svarbu užtikrinti saugumą regiono viduje ir tokiu būdu sumažinti galimybes veikti tokioms islamistinėms grupuotėms kaip Uzbekistano Islamo Judėjimas (angl. Islamic Movement of Uzbekistan), kurią JAV laiko teroristine organizacija, taip pat Islamo Džihado Grupei ir kitoms organizacijoms. Antra, grėsmę kelia didelės narkotikų kontrabandos apimtys - tai ypač aktualu Tadžikistane, todėl regionui siekiama suteikti paramą kovoje prieš narkotikų kontrabandą. JAV taip pat siekia ištraukti ir į kitų regiono vidaus saugumą liečiančių problemų sprendimą.

JAV savo politiką Centrinės Azijos valstybių atžvilgiu sieja su Platesniųjų Vidurio Rytų politika. Stabilių, patikimų ir draugiškų valstybių bloko suformavimas suteiktų

galimybę JAV užsitikrinti paramą savo vykdomai užsienio politikai ir garantuotų interesų atstovavimą ir įgyvendinimą. Visgi šiuo atveju iškyla klausimas, ar Platesniųjų Vidurio Rytų strategiją apskritai įmanoma įgyvendinti nesukeliant savaiminio Centrinės Azijos regiono valstybių priešiško. Remiantis 2004 m. atlikta „International Crisis Group“ ataskaita apie Platesniųjų Vidurio Rytų iniciatyvą, arabų valstybės iš esmės nėra priešiškos JAV ir Europos šalių vertybėms - priešiškas kyla tik dėl pačios JAV bandymo vienpusiškai spręsti visas problemas regione⁴¹. Galima daryti prielaidą, kad tokią pat reakciją JAV vykdoma politika sukelia ir Centrinės Azijos regione.

Būtina pažymėti, jog ne visos Centrinės Azijos valstybės dalijasi tuo pačiu kovos su terorizmu tikslu, o tiksliau – nevienodai traktuoja šios kovos naudą: Uzbekistano bendradarbiavimas su JAV globalioje kovoje prieš terorizmą gali būti interpretuojamas kaip galimybė režimui įsitvirtinti ir kaip būdas išvengti tarptautinės bendruomenės kritikos dėl žmogaus teisių pažeidimų, o JAV karinis bendradarbiavimas su Kirgizija padeda pastarajai spręsti biudžeto problemas. Šios priežastys leidžia teigti, kad Centrinės Azijos ir JAV saugumo siekiai nesutampa, o tai trukdo atsirasti abipusiam pasitikėjimui ir vystytis ilgalaikiam bendradarbiavimui..

2.4.2 Ekonominiai interesai

Įgijusi saugumo svertus regione, JAV turėtų galimybę užsitikrinti savo platesnių interesų įgyvendinimą. Tai visų pirma liečia ekonominius interesus, tačiau iš esmės ilguoju laikotarpiu JAV strategija Centrinės Azijos atžvilgiu turėtų būti projektuojama tokiu būdu, kad būtų daromas netiesioginis poveikis pačiai Rusijai keistis. Jeigu JAV išlaikytų ir sustiprintų savo kaip patikimo saugumo garanto vaidmenį, tuomet pirmajame etape, įsitvirtinusi rinkoje ir gavusi artimesnį tiesioginį priėjimą prie režimų, galėtų stiprinti ekonomines pozicijas ir tokiu būdu spausti Centrinės Azijos valstybes. Antrajame etape JAV įgytų galimybę tuo pat metu spausti su regionu glaudžiai susijusią Rusiją.

Atsižvelgiant į tai, greta saugumo interesų, vieni iš svarbiausių JAV užsienio politiką Centrinės Azijos atžvilgiu lemiančių klausimų yra ekonominiai interesai.

⁴¹ “The Broader Middle East and North Africa Initiative: imperilled at birth“. *International Crisis Group*. Brussels/Amman, 7 June 2004, 17. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/20040607_bmei.pdf>

Ekonominis susidomėjimas regionu turi būti matomas per gamtos resursų prizmę, t.y. kaip galimybė priartėti prie regiono rinkos plačiąja prasme, o siauresniaja prasme - prie naftos ir dujų telkinių. Šie interesai yra lemiantys trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu. Centrinės Azijos regiono valstybės gali būti matomos kaip potencialūs partneriai, siekiant diversifikuoti energijos tiekimo kanalus. Be to, Rusijos ir Artimųjų Rytų valstybės nėra laikomos itin patikimais naftos tiekėjais, todėl Centrinės Azijos regionas turi galimybę tapti alternatyviu energetinių išteklių tiekėju. Anot Z. Brzezinski'o, Centrinės Azijos regiono valstybės dėl savo gausių naftos ir dujų išteklių gali tapti „ekonominiu prizu“ ši regioną kontroliuojančiai galiai⁴².

JAV išlieka itin suinteresuota Trans-Kaspijos naftotiekio tiesimu Kaspijos jūros dugnu į Azerbaidžaną, nes Europos šalys įgytą galimybę aprūpinti planuojamą naftotiekio liniją Odesa-Brodai-Plockas-Gdanskas nafta iš Kazachstano ir tokiu būdu padidintų savo energetinę nepriklausomybę nuo Rusijos.

Oficialiai JAV deklaruoja siekianti išlaikyti Centrinės Azijos regiono vientisumą ir padidinti ekonominę šalių integraciją. Anot JAV Valstybės Departamento Pietų ir Centrinės Azijos reikalų sekretoriaus pavaduotojo Evan'o A. Feigenbaum'o, galima išskirti keturis aspektus, kaip JAV siekia didinti Centrinės Azijos regiono ekonominę integraciją:

- 1) *vidinė* integracija, kuri pasiekama mažinant prekybos barjerus;
- 2) *išorinė* integracija su Centrinės Azijos regiono kaimyninėmis valstybėmis;
- 3) *globali* integracija į tarptautinę ekonomikos sistemą, visų pirma susijusi su JAV parama visų penkių Centrinės Azijos valstybių narystei Pasaulio Prekybos Organizacijoje;
- 4) *teisinė* integracija, skatinant tarptautinių teisės normų laikymąsi⁴³.

Visgi galima interpretuoti tokią JAV poziciją kaip bandymą įgyti papildomų įtakos svertų ir siekį pasinaudoti Centrinės Azijos regionu savo įtakos didinimui. Energetinis bendradarbiavimas ir regiono ekonominės integracijos skatinimas galėtų būti sėkmingos

⁴² Brzezinski, 124-125

⁴³ Evan A. Feigenbaum, „Approach to Central Asia“. Remarks at the Central Asia-Caucasus Institute, Nitze School of Advanced International Studies Johns Hopkins University, Washington, DC. February 6, 2007. <<http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/80245.htm>> [žiūrėta 2007 05 19]

strategijos elementai, tačiau JAV, norėdama atlikti šį uždavinį, turi turėti tinkamas priemones.

2.4.3 Demokratizacijos veiksnio vaidmuo

JAV oficiali užsienio politika orientuojama į efektyvios demokratijos kūrimosi Centrinėje Azijoje skatinimą tam, kad būtų laikomasi vienodų standartų, būtų gerbiami demokratinio valdymo principai, žmogaus ir pilietinės teisės, nepaisant šių valstybių skirtingų demokratinio ar nedemokratinio valdymo tradicijų, kultūros ir religijos ypatumų. Kyla klausimas, kokią prasmę įgyja JAV demokratijos skatinimo retorika - ar tai iš tiesų yra viena iš esminių bendradarbiavimo prielaidų, lemiančių bendradarbiavimą su Centrinės Azijos valstybėmis.

2006 m. JAV Nacionalinio saugumo strategijoje pažymima, kad santykių su Rusija pobūdis priklausys nuo pokyčių jos vidaus ir užsienio politikoje - nuo to, ar Rusija pradės daugiau dėmesio skirti žmogaus teisėms ir laisvėms, ar didins savo demokratinius įsipareigojimus ir reformuos institucijas⁴⁴. Iš esmės panašiais kriterijais JAV remiasi JAV oficialiuose dvišaliuose santykiuose su Centrinės Azijos regiono valstybėmis, siejant šią politiką su Didžiųjų Artimųjų Rytų politika.

Jeigu bent viena iš Centrinės Azijos valstybių perimtų ir įgyvendintų demokratinio valdymo principus, tai taptų savotišku pleištu regione ir skatintų ir kitas valstybes suartėti su JAV ir kitomis vakarų valstybėmis. Tokiu būdu šio proceso pasekmė būtų itin svarbaus įtakos svarto regione atsiradimas. Vienodos elgesio vidaus politikoje ir tarptautinių santykių arenoje taisyklės automatiškai apriboja valstybės turimus pasirinkimus ir verčia neišsiskirti iš daugumos. Šiuo požiūriu JAV santykiai su Centrinės Azijos valstybėmis gali būti matomi kaip priemonė bent šiek tiek spausti Rusiją, kuri tokiu būdu būtų savotiškai „sugražinama į savo rėmus“. Žinoma, šio „sugražinimo į rėmus“ sąvoka labai sąlyginė ir priklauso nuo to, kas ją apibrėžia. Bandymas perkelti demokratijos principus gali atnešti didelių rezultatų ir suteikti galimybę manipuluoti, vėliau pereinant prie įtakos didėjimo ekonomikos sektoriuje ir strateginės reikšmės objektų valdymo. Visgi tuo pačiu metu šis procesas yra sudėtingas ir gana rizikingas.

⁴⁴ The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. Chapter VIII. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/sectionVIII.html>> [Žiūrėta 2006 04 10]

Tačiau ši „demokratijos nešimo“ į Centrinės Azijos regioną strategija turėtų būti paremta tiksliais apskaičiavimais ir aplinkybių įvertinimu. Tuo tarpu JAV retorikoje pritrūksta dėmesio į tokius dalykus kaip skirtingas istorinis kontekstas, ilgu laikotarpiu susiklosčiusios tradicijos, unikalūs kultūriniai veiksniai ir, galų gale, institucinės praktikos nebuvimas. Šioje srityje ir iškyla problema - neaišku, ar pagrindinis strateginis tikslas iš tiesų yra demokratizacijos siekimas.

Šioje vietoje galima akcentuoti, kad JAV, siūlydama savo politinio ir socialinio gyvenimo modelį kitoms valstybėms, remiasi prielaida, kad šis modelis yra pats efektyviausias, morališkai teisingiausias, galintis atnešti geriausių rezultatų, nesunkiai pritaikomas ir įgyvendinamas.

Pačių JAV atstovų bendravimas su Centrinės Azijos valstybėmis ir kalbos apie demokratijos procesus posovietinėse valstybėse dažnai būna dviprasmės ir labai priklauso nuo konteksto. Tarkim, JAV viceprezidentas Dick'as Chaney'is Vilniaus konferencijos metu kritikavo Rusiją už demokratijos stygių ir bandymą panaudoti energetiką kaip spaudimo priemonę siekiant užsienio politikos tikslų, teigdamas, jog „nafta ir dujos tampa bauginimo arba šantažo įrankiais, įvairiai manipuluojant jų tiekimu arba bandant monopolizuoti jų gabenimą“⁴⁵. Tuo tarpu susitikęs su Kazachstano prezidentu N. Nazarbajev'u D. Chaney'is apie demokratijos problemas neužsiminė, bet pagyrė Kazachstaną už teigiamus pokyčius ekonomikos ir politikos srityje⁴⁶.

Pats demokratizacijos procesas bus sėkmingas tik tuomet, kai pats režimas norės ir bus pasiryžęs keistis iš vidaus, tačiau čia ir iškyla didžiausia problema: demokratizacijos schema neveikia, kai elitai yra pasiryžę laikytis valdžios ir leidžia tik kosmetines reformas⁴⁷. Šiuo atveju svarbu, kad pačios Centrinės Azijos valstybės parodytų bent menkiausią norą keistis, ir šis interesas nebūtų slepiamas kitais interesais. Visais kitais atvejais bet kokios reformos tampa paviršutinėmis, todėl JAV rizikuoja, kad jos skiriamą finansinę paramą šių šalių režimai paprasčiausiai panaudos savo pačių stiprinimui, oficialiai deklaruodami suprantantys būtinybę gerinti žmogaus teisių apsaugą ir

⁴⁵ Viceprezidento Diko Čeinio kalba Vilniaus Konferencijoje 2006. <<http://www.vilniusconference2006.lt>> [Žiūrėta 2007 05 03]

⁴⁶ “Double talk on democracy”, *USA Today*, May 08, 2006. <www.usatoday.com> [Žiūrėta 2007 05 10]

⁴⁷ “The Broader Middle East and North Africa Initiative: imperilled at birth”. *International Crisis Group*. Brussels/Amman, 7 June 2004, 17. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/20040607_bmei.pdf>

pasižadėdami pamažu perimti demokratinio valdymo principus, nors toks pasiryžimas paprasčiausiai tampa butaforinis.

Taigi JAV noras prisiimti demokratijos nešėjos rolę gali visiškai nepasiteisinti, ir netgi duoti priešingų rezultatų ilguoju laikotarpiu. Tai iš esmės galioja ir JAV bendradarbiavimui su Centrinės Azijos valstybėmis. Finansiškai remiami režimai įgyja galimybę sustiprėti ir dar labiau įsitvirtinti, tuo apsunkindami JAV veiklą regione. JAV santykių su Uzbekistanu pavyzdys rodo, kad JAV pasirinktas veiklos modelis neatnešė norimų rezultatų, o atvirkščiai – dar labiau sumenkino pozicijas šioje posovietinėje valstybėje.

Bandydama perduoti Centrinės Azijos valstybių režimams žinią, jog šioms valstybėms būtina kuo greičiau keisti, ir jog JAV netoleruos jų nedemokratiško valdymo būdo ir dėl to ribos finansinę paramą, vargu ar sulauks efekto. Labiau tikėtina, jog bus pasiektas atvirkštinis rezultatas, ir tai jau galima spręsti iš itin susilpnėjusių JAV pozicijų Uzbekistane ir didėjančių Rusijos įtakos svertų.

Kita vertus, galima teigti, kad JAV strategija Centrinės Azijos regiono atžvilgiu nebuvo visiškai nenuosekli ir nesisteminga. Žymiai svarbesnis aspektas yra tai, jog JAV interesai yra siauresni nei Rusijos Federacijos interesai. JAV išitraukimas į Centrinės Azijos regioną gali būti matomas kaip labiau ribotas dėl kelių priežasčių:

- 1) Pirma, JAV su Centrinės Azijos regionu nesieja glaudūs istoriniai ryšiai. JAV tik po Pirmojo Pasaulinio karo atsisakė izoliacionistinės politikos ir aktyviau išitraukė į tarptautinės politikos areną, laikui bėgant pamažu įgydama interesų nagrinėjamame regione.
- 2) Antra, JAV ir Centrinės Azijos valstybes skiria kultūrinis palikimas, nevienodos vertybinės ir idėjinės sistemos, politinio valdymo patirties skirtumai.
- 3) Trečia, Centrinės Azijos valstybės lengviau sutiktų su JAV įtakos didėjimu, jeigu pastaroji galėtų įrodyti turinti pakankamą moralinį autoritetą veikti regiono labui. Ir šiuo atveju JAV modelis nusileidžia Rusijos pateikiamai politinio valdymo, socialinio gyvenimo ir ekonominio vystymosi schemai.

Šie skirtumai suponuoja tai, jog JAV ir Centrinės Azijos regiono valstybių bendradarbiavimas iš esmės apsiriboja iškilusiais saugumo klausimais, t.y. jungiančiąją grandimi tampa pasaulinė kova prieš terorizmą, tarptautinėje darbotvarkėje atsiradusi po 2001 m. rugsėjo 11d. įvykių. Ekonominiai ir prekybiniai interesai taip pat dominuoja JAV darbotvarkėje, tačiau jiems įgyvendinti JAV trūksta konkrečių įtakos svertų.

Veikdama dvišaliu pagrindu, ir kiekvieną Centrinės Azijos regiono valstybę vertindama pagal jos paramą kovoje prieš terorizmą, JAV tik dar labiau apsinkina savo pozicijas ir praranda galimybę įveikti minėtus egzistuojančius skirtumus. Tai reiškia, kad JAV galimybės tiesiogiai pasinaudoti partneryste su Centrinės Azijos valstybėmis tampa minimalios.

Be to, būtina pažymėti, kad demokratijos modelis negali būti įgyvendinamas per kelių metų laikotarpį, ypač įvertinus regiono istorinį kontekstą. Anot Max'o Boot'o, kuris atstovauja *imperinio entuziazmo* požiūriui, JAV bandymas įsitvirtinti tolimuose regionuose ir įgyvendinti demokratizacijos projektą negali įvykti per keletą metų. Kaip pavyzdį autorius pateikia Vokietijos ir Japonijos pavyzdį, kur sąjungininkų valdymas truko nuo keturių iki septynių metų, tačiau JAV kariai turėjo ir toliau penkis dešimtmečius būti dislokuojami, ir tik tada šios šalys tapo demokratijos pavyzdžiu⁴⁸. Taigi galima teigti, kad JAV bandymas naudoti demokratizacijos veiksnį turi būti paremtas išipareigojimu išlaikyti savo buvimą (tiek karinį, tiek ir ekonominį ir politinį) itin ilgą laikotarpį. Šiuo atveju JAV, neatsižvelgdama į Centrinės Azijos valstybių specifiką, neįvertindama gana ribotų savo galių šiame regione, ir bandydama atskirais grasinimais Centrinės Azijos valstybėms raginti kuo greičiau perimti ir laikyti demokratinio valdymo taisyklių, pervertina savo galimybes atlikti šio demokratijos skleidėjo vaidmenį.

Tokiu būdu JAV bandymai perkelti demokratijos modelį į Centrinės Azijos valstybes rodo, kad demokratizacijos aspektą nusveria kiti, žymiai svarbesni, interesai: noras išlaikyti regiono stabilumą ir siekimas prieiti prie regiono energijos išteklių kontrolės svertų, nes tai suteiktų galimybę toliau projektuoti ir plėsti įtaką už regiono ribų, t.y. daryti spaudimą ir pačiai Rusijai.

⁴⁸ Max Boot, "American Imperialism? No need to run away from label." *USA Today*. May 5. <http://www.usatoday.com/news/opinion/editorials/2003-05-05-boot_x.htm> [Žiūrėta 2007 05 05]

Taip, kaip Baltijos valstybės iš esmės tapo savotiška priemone neutralizuoti Rusijos imperines ambicijas ir stabdyti veržimąsi į rytų Europą, panašų procesą JAV bando atlikti ir Centrinės Azijos regione. Visgi turėdama imperializmo ambicijų ir bandydama plėsti savo įtaką Centrinės Azijos regiono valstybėse, bet neturėdama konkrečių įrankių keisti situaciją regione iš vidaus, JAV veikia taip, kad kitos galios neįsitvirtintų, t.y. siekia minimizuoti Rusijos ir Kinijos įtaką.

Tokiu atveju kyla klausimas, kodėl JAV vis dėl to iškelia ir akcentuoja demokratizacijos idėją. Jeigu JAV nori stiprinti savo galią ir užsitikrinti hegemonines pozicijas, jai reikalingos naujos aplinkybės ir tinkamai parinkta veiksmai ir įtakos augimą legitimizuojanti ideologija. Tomis naujomis aplinkybėmis tapo 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro išpuoliai ir pradėtas karas prieš globalų terorą. Vertybiniu pagrindu tampa demokratizacijos idėja, kurią JAV siekia įtvirtinti Centrinėje Azijoje, nors nebūtinai tikima šio vaidmens prasmingumu. Be to, JAV, norėdama išnaudoti Rusijos dominavimą savo naudai, t.y. bandydama sukelti Centrinės Azijos valstybių priešišumą Rusijai, turėtų akcentuoti Rusijos dominavimo ir kontrolės aspektą ir pateikti alternatyvų pasiūlymą, t.y. demokratizacijos elementą.

JAV, prisiimdama „demokratijos nešėjos“ vaidmenį, negali jo atsisakyti, nes sumažėtų jos moralinis autoritetas ir tai būtų galima interpretuoti kaip savotišką pralaimėjimą „idėjų kare“ ir žengimą atgal. Tuo pačiu Tai būtų stiprus signalas Rusija, bandančiai įgyvendinti savo neoeurazinę strategiją, toliau plėsti savo įtaką. Todėl JAV negali kalbėti vien apie saugumą, ir įtraukia į savo strategiją demokratiją. Pažvelgus į JAV santykių su atskiromis valstybėmis atvejus, pavyzdžiui su Uzbekistanu, galima daryti išvadą, kad JAV „demokratizacijos“ strategija yra nenuosekli ir pritaikoma pagal aplinkybes. Tai iš dalies rodo JAV demokratijos siekio spekuliatyvumą ir deklaratyvų pobūdį. Į vieną vietą sumaišydama saugumo interesus ir demokratizacijos siekius, JAV susiduria su grėsme, kad jai nepavyks iki galo pasiekti nei vieno, nei kito tikslo.

Galima numanyti, kad šiuo metu švelnėjanti JAV oficiali pozicija dėl Centrinės Azijos valstybių kuo toliau, tuo labiau švelnės. Praradusi strategiškai svarbias pozicijas Uzbekistane ir tokiu būdu tik suteikusi Rusijai daugiau galimybių įsitvirtinti, JAV tolimesnius veiksmus Centrinės Azijos regione vis stipriau lems strateginės įtakos regione išlaikymo interesus.

Trumpuoju laikotarpiu pagrindiniu JAV interesu išlieka karinės kampanijos Afganistane palaikymas su Centrinės Azijos pagalba. Vidutiniu laikotarpiu tikėtina, kad JAV sieks ir toliau įsitvirtinti regione ir sumažinti Rusijos ir Kinijos įtaką. Taigi galima teigti, kad JAV interesai Centrinėje Azijoje siekia daugiausia vidutinę perspektyvą, t.y. maždaug 7-15 metų. Ilguoju laikotarpiu interesai lieka neaiškūs. Šis suinteresuotumas stipriai sumažės baigiantis Afganistano kampanijai, be to, didelę įtaką JAV interesams daro ir kampanijos Irake eiga.

3. Rusijos interesai Centrinės Azijos regione

3.1 Rusijos geopolitinės įtakos sklaida Centrinės Azijos regione

Teorinėje magistro darbo dalyje buvo akcentuojamas neoeurazistų požiūris, pagal kurį Rusija, siekdama sustiprinti savo pozicijas tarptautinių santykių arenoje, turėtų siekti pakeisti JAV palaikomą vienpolinę sistemą į daugiapolinę, silpninti JAV dominuojamas transatlantines struktūras, suburti Rusijos strateginiams interesams neprieštaraujančią valstybių koaliciją⁴⁹. Taip pat buvo išskirti pagrindiniai kriterijai, kuriuos analizuojant galima lengviau įvertinti Rusijos geopolitinę orientaciją ir analizuoti, kokiomis priemonėmis Rusija stiprina savo pozicijas tarptautinių santykių arenoje ir koku būdu siekia įgyvendinti „didžiosios valstybės“ projektą - vieni iš svarbiausių kriterijų, pagal kuriuos galima įvertinti Rusijos užsienio politikos kryptis, yra požiūris į santykius su JAV ir partnerystės galimybės, Rusijos pasitenkinimas turimu vaidmeniu buvusioje SSRS erdvėje, šiuo atveju Centrinės Azijos regione, santykis tarp bendradarbiavimo ir konkuravimo Rusijos ir Kinijos santykiuose⁵⁰.

Kadangi JAV siekia prisiimti vadovaujantį vaidmenį tarptautinių santykių arenoje tiek vykdydama savo pačios inicijuotą tarptautinę kovą prieš terorizmą, tiek bandydama atlikti demokratijos nešėjos rolę, šio proceso metu JAV įtakos sferos didėjimas Centrinėje Azijoje neišvengiamai persidengia su Rusijos įtakos sfera. Jeigu Rusija vis dar siekia toliau tęsti „didžiosios valstybės“ projekto įgyvendinimą, tam jai

⁴⁹ Baršytė ir Daniliauskas, 4-5

⁵⁰ Ten pat, 20-22

būtina turėti erdvę, kurioje skleistųsi jos politinė galia. Šiuo požiūriu Centrinės Azijos regionas gali būti suprantamas kaip savotiška išbandymų arena, kurioje Rusija ir JAV įgyja progą patikrinti savo imperinių ambicijų realumą.

Carol R. Saivetz įsitikinimu, V. Putin'o vadovavimas pasižymi noru atstatyti turėtą didžiosios galios statusą, stiprinant ryšius su Europos valstybėmis, Kinija ir Indija ir ypač didinant įtaką „artimajame užsienyje“, - šia politika siekiama atsverti JAV hegemoninius siekius globalioje tarptautinių santykių arenoje⁵¹. Tokias pastangas identifikuoja Rusijos bandymai sustiprinti ryšius su artimiausiomis kaimynėmis Centrinėje Azijoje.

A.Patnaik'as pastebi, kad V. Putin'o atėjimas į valdžią iš tiesų sustiprino „artimojo užsienio“ orientaciją Rusijos užsienio politikoje, kadangi reaguodama į JAV karių bazavimą Centrinėje Azijoje, Rusija padidino savo karinį ir ekonominį matomumą regione⁵².

Rusija, norėdama ir toliau išlaikyti savo įtaką jai strategiškai svarbiuose regionuose, privalo reaguoti ir neleisti JAV įgyti didesnių įtakos svertų. Tam Rusija gali pasirinkti įvairias priemones, priklausomai nuo aplinkybių: saugumo srityje skatinti Centrinės Azijos valstybių karinį bendradarbiavimą, naudoti turimus energetikos sektoriaus įtakos svertus, remtis vienijančiais bruožais, išnaudoti jungiančius stengtis diskredituoti JAV būvimą regione, mažinti Centrinę Azijos valstybių susidomėjimą JAV siūlomu kariniu bendradarbiavimo perspektyvomis ar ieškoti kitų būdų didinti Centrinės Azijos valstybių priešišumą JAV. Kaip pavyzdį galima pateikti jau nagrinėtą JAV bandymą skatinti demokratizaciją Centrinės Azijos valstybėse, į kurių šios valstybės arba išvis nereaguoja, arba reaguoja neigiamai, ir tai įrodo Uzbekistano pavyzdys, kuomet po JAV kritikos dėl žmogaus teisių pažeidinėjimo ir Andižano įvykių „grįžtama“ prie glaudaus bendradarbiavimo su Rusija.

JAV politikos diskreditavimas svarbus tuo, kad mažina JAV autoritetą regione ir tuo pačiu Centrinę Azijos valstybių pasitikėjimą ilgalaikio bendradarbiavimo su JAV nauda ir perspektyvomis. Čia vėl galima prisiminti Uzbekistano pavyzdį, kuomet JAV bando manipuluoti finansinės paramos faktoriumi.

⁵¹ Carol R. Saivetz, "Perspectives on the Caspian Sea Dilemma: Russian Policies Since the Soviet Demise". *Eurasian Geography and Economics*, Volume 44, Number 8, 1 December 2003, 595. <<http://www.bellpub.com/psge/index.html>> [Žiūrėta 2007 04 15]

⁵² Ajay Patnaik, "Russia's Role in Central Asia: Strategic Implications". <www.centralasia-southcaucasus.com/docs/Silk%20Route/Paper_Patnaik.doc> [Žiūrėta 2007 05 02]

Galima kalbėti tiek apie moralinį autoritetą įtvirtinti vakarietišką demokratijos sampratą, tiek ir karinį autoritetą tapti regiono stabilumo pagrindu. Ir vienu, ir kitu atveju Rusijai naudinga sumenkinti JAV pastangas ir neprarasti savo įtakos svertų, t.y. išlaikyti savo siūlomą politinio gyvenimo, socialinio ir ekonominio vystymosi modelį. Saugumo srityje JAV karinis išitraukimas į Kirgiziją ir Uzbekistaną buvo signalas Rusijai ir iš dalies tapo alternatyva jos kariniam bendradarbiavimui, todėl Uzbekistano ir JAV santykių atšalimas buvo itin naudingas Rusijai. Pasinaudodama tuo, kad Uzbekistanas po 2005 m. Andižano įvykių kilusios tarptautinės bendruomenės reakcijos dėl valdžios prievartos prieš demonstrantus pareikalavo JAV išsikelti iš Karši-Chanabad karinės bazės, Rusija suaktyvino santykius su Uzbekistanu tiek karinio bendradarbiavimo, tiek ir ekonominėje srityse. Tad Uzbekistano atvejis gali būti pateikiamas kaip pavyzdys, iliustruojantis, kad prarasdama savo pozicijas Centrinės Azijos valstybėse, JAV automatiškai suteikia dar didesnes galimybes Rusijai didinti savo įtakos svertus ir palengvina jos „didžiosios valstybės“ kūrimo procesą.

Rusija, siekdama plėsti savo įtaką regione, negali likti izoliuota nuo kitų tarptautinės santykių sistemos veikėjų. Nors Centrinės Azijos regione pagrindiniais „jėgos brokeriais“ išlieka JAV ir Rusija, galima išskirti ir kitus veikėjus, darančius įtaką tiek JAV, tiek Rusijos užsienio politikos pasirinkimams.

Be JAV ir Rusijos savo įtaką Centrinėje Azijoje įvairiomis priemonėmis bando didinti Kinija. Spartus ekonominis Kinijos augimas leidžia daryti prielaidą, kad netrukus Kinija taip pat taps (jeigu dar netapo) vienu iš svarbiausių veikėjų regione ir pamažu pakeis JAV ir Rusijos tarpusavio įtakos pasidalijimą. Akivaizdu, kad Kinijai, turinčiai 2805 km sieną su trejomis Centrinės Azijos valstybėmis (Kazachstanu, Kirgizija, Tadžikistanu), šis regionas tampa svarbus ne tik ekonomine prasme, bet ir platesniame Kinijos galios didinimo kontekste. Visiškai tikėtina, kad Rusijai ilguoju laikotarpiu didesnę nerimą kelia ne JAV karinių bazių dislokavimas Centrinėje Azijoje (tuo labiau, kad šis JAV išitraukimas vargu ar yra ilgalaikis dėl nesugebėjimo stabilizuoti situacijos Vidurio Rytuose), o Kinijos įtakos augimas. Stiprindama pozicijas Centrinėje Azijoje, Rusija tuo pačiu išsaugos priemones atsverti ne tik JAV, bet ir Kinijos įtaką. Sunku tiksliai įvertinti, koku mastu šis Kinijos įtakos augimas pakeis JAV-Rusijos tarpusavio varžymąsi Centrinėje Azijoje, tačiau galima taip pat numanyti, kad Kinijos stiprėjimas

bus naudingesnis Rusijai, nei JAV. Jeigu Rusija sugebėtų užmegzti glaudesnius kontaktus su Kinija ir tuo pačiu metu išvengti konfliktų, ypač dėl interesų persidengimo tolimuosiuose Rytuose, ir išnaudoti Centrinės Azijos valstybių palankumą (bendrą istorinę patirtį, kultūrinius aspektus, moralines vertybes ir t.t.), tuomet Rusija galės išnaudoti bendradarbiavimo su Kinija privalumus ir išsaugos savo įtakos svertus Centrinėje Azijoje. Antra vertus, šiuo atveju taip pat sunku bandyti nuspėti, kiek ilgai Kinija bandys palaikyti gerus santykius su Rusija, t.y. ar tol, kol pakankamai sustiprės ekonomiškai, ar kol pagerins dvišalius santykius su JAV, ir kaip pakeis savo užsienio politikos kryptį tuo atveju, jei JAV pozicijos ir toliau silpnės dėl situacijos Afganistane ir Irake.

Jeigu JAV nesugebės sėkmingai tęsti karinės operacijos Afganistane ir efektyviai vadovauti tarptautinių koalicinių pajėgų kariniams veiksams Irake ir nestabilizuos situacijos Artimuosiuose Rytuose, Rusija bei Kinija įgis dar daugiau galimybių plėsti įtaką. Be to, kad jeigu mažės JAV piliečių parama intervencinei JAV politikai, tai gali daryti spaudimą JAV vyriausybei ir skatinti ją mažinti įsitraukimą į tarptautinių santykių sistemoje kylančių problemų sprendimą. Tokiu atveju Centrinės Azijos regione atsirastų tam tikras galios vakuumas, kurį užpildytų Rusija ir Kinija. Bet kokiu atveju Kinija neturėtų būti užmiršta JAV-Rusijos konkuravimo Centrinėje Azijoje prasme kaip paprasčiausias interesų „fonas“, o laikoma vienu iš svarbiausių veikėjų - galbūt net didžiausiu ir įtakingiausiu Rusijos konkurentu regione ilguoju laikotarpiu.

Susidomėjimą Centrinės Azijos regiono valstybėmis didina ir Europos Sąjunga. Galima pažymėti, kad ES iki šiol neturi oficialiai patvirtintos vientisos strateginės koncepcijos Centrinės Azijos regiono atžvilgiu, todėl sunku išskirti bendradarbiavimo prioritetus, tikslus ir interesus. Siekiant sumažinti situacijos neapibrėžtumą ir nustatyti aiškų Europos Sąjungos bendradarbiavimo su Centrinės Azijos valstybėmis modelį, šiuo metu Europos Sąjungai pirmininkaujanti Vokietija (2007 m. I pusmetis) inicijavo strategijos nagrinėjamam regionui parengimą. Jeigu Europos Sąjungos šalių vadovai pritaris strategijai birželio 21-22 d. įvyksiančio Europos viršūnių tarybos susitikimo metu, Europos Sąjunga turės aiškiau nustatytas bendradarbiavimo su Centrinės Azijos regionu kryptis. Visgi abejotina, ar atsidurdama JAV-Rusijos-Kinijos interesų „trikampyje“ Centrinėje Azijoje, Europos Sąjunga pastebimai padidins savo matomumą regione ir

darys žymų poveikį Rusijos įtakai. Kadangi Europos Sąjungos turi dar labiau ribotas galimybes veikti nei JAV, t.y. sunkiai tikėtina, kad sugebės pateikti Centrinės Azijos regiono valstybėms patrauklesnių pasiūlymų ekonomikos ir saugumo srityse nei tai gali padaryti Rusija.

Visgi tikėtina, kad Rusija ir JAV išliks svarbiausiais žaidėjais ir galios „brokeriais“ regione - nuo jų įtakos pasiskirstymo priklausys ir kitų tarptautinės bendruomenės veikėjų elgesys ir galimybės.

3.2 Centrinės Azijos regiono vienijimo strategija

Kaip jau buvo analizuota, JAV išitraukimas į Centrinės Azijos regioną yra žymiai labiau ribotas, o neatsižvelgdama į šiuos egzistuojančius skirtumus ir primygtinai siūlydama demokratizacijos modelį autoritarinėms valstybėms, JAV apsunkena savo galimybes įsitvirtinti Centrinėje Azijoje.

Verta detaliau paanalizuoti, kuo išsiskiria Rusijos bendradarbiavimas su Centrinės Azijos regiono valstybėmis. Galima pastebėti, kad Rusija turi kur kas daugiau įtakos svertų nei JAV. Jos interesai neapsiriboja vien kova prieš terorizmą, o yra žymiai platesni. Rusijos dominavimas regione yra istorinis, ir iki šiol yra gana ryškus. Tai nulemia keli faktoriai: bendra istorinė patirtis, ideologinis aspektas ir su tuo susijęs politinio valdymo ir visuomenės modelio, vertybinių sistemų ir socialinio gyvenimo normų panašumas, galiausiai – bendros ekonominės infrastruktūros egzistavimas.

Ideologinis-vertybinis aspektas itin svarbus, kadangi jis nulemia Centrinės Azijos valstybių palankumą Rusijos siūlomam bendradarbiavimo modeliui. Rusiją su Centrinės Azijos regionu sieja bendra istorinė ir kultūrinė patirtis, netgi lingvistiniai ryšiai. Centrinės Azijos valstybėse dominuoja tiurkų kalba, kuri yra oficiali kalba Kazachstane, Kirgizijoje, Turkmėnijoje ir Uzbekistane (Tadžikijoje oficiali kalba yra persų-tadžikų), tačiau rusų kalba ir toliau vartojama *de facto*, kaip ir kitos buvusiose SSRS valstybėse. Šis aspektas itin svarbus, siekiant aktyvinti bendradarbiavimą ir apsikeičiant patirtimi, vykdant karines pratybas ir t.t.

Dėl šių priežasčių viešajame diskurse Rusija turi sau palankiai suformuotą įvaizdį. Nesant šio pasitikėjimo ir palankaus požiūrio, būtų sunku toliau skatinti regioninį

bendradarbiavimą. Be to, šie jungiantys bendrumai yra vieni iš pagrindinių įtakos skleidimo instrumentų.

Taigi Rusiją ir Centrinės Azijos valstybės sieja bendri interesai ir vertybinė sistema. Dėl šių jungiančių ir bendradarbiavimą skatinančių veiksnių egzistavimo Rusijai būtų neracionalu veikti tik dvišaliu pagrindu, neatsižvelgiant į regiono specifiką.

Rusija į Centrinės Azijos regioną yra įtraukusi finansiškai, visų pirma į naftos ir dujų transportavimo sistemos veikimo užtikrinimą ir jos plėtrą. Centrinės Azijos regionas yra izoliuotas iš esmės tiek politiškai, tiek ir atskirtas geografiškai, todėl Rusija gali išnaudoti tuos pačius įtakos svertus kaip ir SSRS laikais. Omenyje turimas iki šiol išlikusi naftos ir dujų transportavimo infrastruktūra (visi vamzdynai susieti su Rusijos vamzdynu schema) ir tradiciškai nusistovėję ekonominiai-prekybiniai ryšiai.

Taip pat galima pažymėti, kad Centrinės Azijos valstybes jungia narystė bendrose tarptautinėse regioninėse organizacijose. Šiame kontekste ypač svarbios Eurazijos ekonominė sandraugos (EvrAzES) perspektyvos. Rusiją ir atskiras Centrinės Azijos valstybes bendra narystė NVS, Šanchajaus bendradarbiavimo organizacijoje ir Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijoje, ir tai tampa platesnio bendradarbiavimo pagrindu. Ši bendra narystė regioninėse organizacijose patvirtina, kad Rusija bando neleisti Centrinės Azijos valstybėms laisvai dreifuoti, o siekia išlaikyti jas savo įtakos sferoje. Pats svarbiausias dėmesys šiuo atveju atitenka Rusijos pasirinktai skatinimo taktikai, kuri yra kokybiškai priešinga nei B.Jelcino prezidentavimo metu naudota grasinimo taktika⁵³. Galima daryti išvadą, kad tol, kol Rusija turės ką pasiūlyti Centrinės Azijos valstybėms, tol ji galės remtis regioną vienijančiais aspektais ir išlaikyti įtakos svertus ir tuo pačiu įgyvendinti nacionalinius strateginius tikslus. Šiuo atveju galima kalbėti apie santykius tiek ekonomikos, tiek ir saugumo srityse. Bendradarbiavimas svarbus net ir politine prasme, kadangi Rusija, palaikydama arba užtardama Centrinės Azijos režimus tarptautiniu lygmeniu (Uzbekistano pavyzdys, Kazachstano pirmininkavimo ESBO kandidatūros palaikymas ir t.t.), gali tikėtis už tai mainais gauti politinių dividendų.

⁵³ ОЛКОТТ, 241

3.3 Rusijos interesų Centrinės Azijos regione analizė

Stebint Rusijos bandymą išlaikyti ir stiprinti glaudžius santykius su Centrinės Azijos valstybėmis ir išliekant nemažėjančiam susidomėjimui šiuo regionu, kyla klausimas, kodėl Centrinės Azijos regionas yra toks svarbus V. Putin'ui. Galima pateikti du atsakymus.

Viena vertus, galima pastebėti, jog dėl „spalvotųjų“ revoliucijų bangos Rusijos padėtis naujame galių balanse yra žymiai pablogėjusi. Neoeurazinė Rusijos užsienio politikos kryptis suponuoja, kad į kaimyninius regionus vis dar žiūrima kaip į natūralią įtakos skleidimosi erdvę. Praradusi tiesioginę įtaką Baltijos valstybėse ir Rytų Europoje, Rusija tuo pačiu prarado ir galimybes įtakoti jų priimamus sprendimus, todėl, pavyzdžiui, jos galybės stabdyti priešlėktuvinės JAV gynybos sistemos kūrimo procesą Europoje yra gana ribotos. Be to, Ukrainos ir Gruzijos bandymai stiprinti bendradarbiavimą su euroatlantinėmis struktūromis signalizuoja, jog Rusija iš esmės vis labiau praranda įtakos svertus ir šiose valstybėse. Tuo tarpu Centrinės Azijos regionas šiuo metu išlieka vienas iš paskutinių iš visos posovietinės erdvės, jeigu ne vienintelis, kur Rusija gali tikėtis išlaikyti savo įtaką ir galimybes veikti. Bet kokie pokyčiai Centrinės Azijos regione gali įtakoti santykių su Rusija pobūdį, o tuo pačiu ir įtakos praradimą - geopolitiniai pokyčiai Centrinės Azijos regione, kurių Rusija nebepajėgtų suvaldyti, turėtų skausmingų pasekmių jos interesams.

Antra vertus, tvirta V. Putin'o užsienio politika išlieka kaip svarbus šalies vidaus auditorijos dėmesio ir palaikymo išlaikymo instrumentas. Atsižvelgiant į tai, V. Putin'as privalo savo rinkėjams įrodyti pajėgumą išlaikyti „brolišką“ Centrinės Azijos valstybių palankumą Rusijos siūlomam bendradarbiavimo modeliui. Šis vidaus auditorijos paramos išlaikymas turi būti matomas kaip neatsiejama Rusijos strategijos Centrinėje Azijoje dalis.

Siekiant atsakyti į klausimą, kokią grėsmę Rusijai kelia JAV būvimas Centrinėje Azijoje, galima išskirti tokius pat aspektus, kaip ir JAV analizės atveju: demokratizacijos aspektas, saugumo klausimai, ekonominių interesų įgyvendinimas.

3.3.1 Rusijos saugumo darbotvarkė

M. B. Olcott yra įsitikinusi, jog JAV karinio bendradarbiavimo su Centrinės Azijos valstybėmis suintensyvėjimas po rugsėjo 11 d. įvykių atnešė naudą pačiai Rusijai: pasinaudodama JAV karinių bazių įkūrimu Kirgizijoje (Ganči karinė bazė Manaso tarptautiniame oro uoste) ir Uzbekistane (Karši-Chanabad), Rusija įgijo teisę išsireikalauti didesnių nuolaidų ir padidinti savo karinį matomumą Centrinės Azijos regione – šiuo atveju V. Putin'ui žymiai svarbiau buvo ne susirūpinti kietojo saugumo užtikrinimu regione, bet tiesiog demonstratyviai parodyti Rusijos vidaus auditorijai, kad Rusija neperleidžia įtakos svertų tradiciškai svarbiame regione JAV naudai⁵⁴.

Žiūrint iš šiek tiek kritiškesnio požiūrio taško, galima pateikti ir Eugene B. Rumer'io pastabą, jog Rusija šiuo metu vargu ar turi pakankamai resursų atlikti patikimo saugumo garanto vaidmenį, tačiau ji vis dar gali veikti kaip saugumo trikdytoja⁵⁵. Šiuo atveju Rusijos karinis išitraukimas gali būti interpretuojamas ne kaip tiesioginis šalies susirūpinimas saugumo situacija regione ir nuoširdus noras ja pasirūpinti, bet paprasčiausiai kaip viena iš užsienio politikos įgyvendinimo priemonių.

Taigi Rusijos strategija Centrinėje Azijoje apima ne tik paties regiono saugumo problemų sprendimą, tačiau atsižvelgia ir į Rusijos vidaus politikos aktualijas, t.y. įjungia ir būtinybę įtikinti Rusijos visuomenę išitraukimo svarba ir nauda. Valstybės bandymas didinti įtaką tarptautinių santykių sistemoje neatskiriamas nuo visuomenės palaikymo – jeigu valdžia nesulaukia paramos „didžiosios valstybės“ idėjos įtvirtinimui, tokios viltys iš esmės yra pasmerktos žlugti.

JAV karinis išitraukimas į Centrinės Azijos regioną kovos prieš terorizmą kontekste taip pat suteikė Rusijai progą sumažinti tarptautinės bendruomenės susidomėjimą situacija Čečėnijoje, o Uzbekistanui – sumažinti spaudimą dėl režimo smurto prieš savo piliečius ir blogėjančios žmogaus teisių padėties.

Rusija ypač glaudžiai bendradarbiauja su Centrinės Azijos valstybėmis nacionalinių saugumo struktūrų srityje. Atsižvelgiant į tai, kad daugumos postsovietinių saugumo sistemų pagrindu išliko sovietinės KGB modelis, JAV šioje srityje sunku pasiūlyti

⁵⁴ Олкотт, 240-241

⁵⁵ Eugene B. Rumer, *American, Russian and European Interests in Central Asia and the Caucasus*. The Aspen Institute, 23. <<http://www.aspeninstitute.org>> [Žiūrėta 2007 05 02]

alternatyvą, nes paprasčiausiai jos saugumo sistemos modelis kokybiškai skiriasi ir netinka Centrinės Azijos valstybėms⁵⁶.

3.3.2 Ekonominių įtakos instrumentų išlaikymas Centrinėje Azijoje

Atsižvelgiant į tai, kad kariniai Rusijos interesai Centrinės Azijos regione nėra pagrindiniai, arba, kaip praeitoje darbo dalyje buvo pabrėžta, karinis Rusijos matomumas Centrinės Azijos regione daugiau skirtas vidaus auditorijai, galima teigti, kad ekonominiai Rusijos interesai vis dar išlieka dominuojantys.

Žvelgiant iš neoeurazistinio požiūrio taško, Rusijos bandymai naudoti santykius su Centrinės Azijos valstybėmis kaip ekonominės galios instrumentus įprasmina jos siekį stiprinti „didžiosios Rusijos“ koncepciją. Šiuo atveju galima pastebėti, kad Rusijos užsienio politikos vektoriuje vyrauja ne kariniai, o ekonominiai instrumentai, kurių naudojimas žymi ne paprasčiausią taktinį pokytį užsienio politikoje, o esminį bandymą iš naujo apibrėžti Rusijos galios sampratą su „ekonomizuojančios“ užsienio politikos įtvirtinimu, t.y. Rusijos ir Centrinės Azijos ekonominis bendradarbiavimo formos ir intensyvumas yra vieni iš pagrindinių faktorių Rusijos kaip didžiosios galios stiprėjimui⁵⁷.

Jau tapo įprasta, kad Rusijos buvimas Centrinės Azijos regione tradiciškai siejamas su bandymu įtakoti energetinių išteklių gavybą ir vykdyti transportavimo kontrolę. Reikėtų pažymėti, kad Rusijos noras nepaleisti ekonominės kontrolės svertų šiame regione yra grindžiamas ilgalaikiais santykiais ir tarpusavio priklausomybe nuo narystės Sovietų Sąjungoje. Tai, jog sovietiniu laikotarpiu buvo pasiekta glaudi tarpusavio integracija ir sukurta bendra infrastruktūra, svarbiausia - dujotiekių ir naftotiekių tinklas, lemia, jog Rusija ir Centrinės Azijos valstybių ekonomikos vis dar išlieka priklausomos tarpusavyje⁵⁸. Be to, spartaus ekonomikos augimo metu Rusija, norėdama patenkinti išaugusią darbo paklausą, galėjo pasinaudoti Centrinės Azijos darbo rinka ir tai taip pat

⁵⁶ ОЛКОТТ, 247

⁵⁷ Jeronim Perovič, "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia". *Demokratizatsiya*. Winter 2005, Vol. 13 Issue 1, 65-66.

⁵⁸ Vladimir Paramonov, Aleksey Stokov, Russia and Central Asia: Current and Future Economic Relations. Defence Academy of the United Kingdom, Central Asian series, Conflict Studies Research Centre, O6/31 (E), July 2006, 1. <[https://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/ca/O6\(31\)VPEnglish.pdf](https://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/ca/O6(31)VPEnglish.pdf)> [Žiūrėta 2007 05 02]

sustiprinti tarpusavio ekonominę priklausomybę⁵⁹. Esant tokiai integruotai energetinei sistemai ir glaudiems tarpusavio ekonominio bendradarbiavimo ryšiams, Rusija turi galimybės plėsti savo įtaką ir įtvirtinti sau palankias bendradarbiavimo taisykles.

Viena iš Rusijos kontrolės įtvirtinimo priemonių, greta tiesioginių investicijų į naftos ir dujų išgavimo įmones, tapo susidariusių Centrinės Azijos valstybių skolų nurašymas, t.y. strategiškai svarbių šio regiono energetikos infrastruktūros objektų kontrolės perėmimas mainais už skolos panaikinimą. Ši taktika ypač naudinga tuo, kad leidžia Rusijai, kuri ekonominiu ir investiciniu požiūriu nėra itin stipri, už tiekiamą energiją susidariusias skolas panaudoti kaip stiprų derybinį instrumentą ir ilgalaikius projektus susieti su papildomais susitarimais dėl skolų nurašymo, tokiu būdu sumažinant dideles finansines išlaidas⁶⁰.

Naftos tiekimo kontrolė išlieka strategiškai svarbiausias Rusijos ekonominis tikslas. JAV remiamas Baku-Tbilisio-Ceihano naftotiekis nuo pat jo planavimo ir statymo pradžios (2002 m.) tapo Rusijos kritikos objektu. Savaiame suprantama, kad naftotiekis, esantis antras pagal ilgį po „Družba“ naftotiekio ir einantis per Azerbaidžano, Gruzijos ir Turkijos teritoriją, t.y. apeinantis Rusiją, itin kenkia Rusijos ekonominiams interesams, todėl pastaroji visą laiką bandė sukliudyti Azerbaidžano ir Gruzijos vyriausybėms susitarti⁶¹.

Šiame kontekste reikia atkreipti dėmesį į dar vieną alternatyvų Rusijai naftotiekio tiesimo projektą, t.y. bandymą nuo 2011 m. aprūpinti Europos šalis Kaspijos nafta alternatyviu Rusijai naftotiekiu Odesa-Brodai-Plockas-Gdanskas. Šis naftotiekis būtų sujungtas su planuojama naftotiekio atkarpa, prasidedančia Kazachstane (Aktau), ir einančia per Gruziją (Supsa) ir Juodosios jūros dugnu iki Ukrainos (Odesa). Šis Europos šalių bandymas susitarti daro tiesioginį poveikį Rusijos interesams, kadangi sėkmės atveju Europos šalys užsitikrintų alternatyvios naftos tiekimą iš Azerbaidžano ir Kazachstano per Ukrainą ir tokiu būdu padidintų savo energetinį nepriklausomumą nuo Rusijos. Tuo pačiu Rusijai šis klausimas itin jautrus dėl to, kad Kazachstano energetinių išteklių eksportas yra labiausiai iš visų Centrinės Azijos valstybių priklausomas nuo

⁵⁹ Rumer, 21

⁶⁰ Perovič, 67.

⁶¹ Ten pat, 63-64

Rusijos vamzdynų sistemos, kadangi beveik 95 % visos Kazachstano eksportuojamos naftos atitenka Rusijai⁶².

Šio naftotiekio tiesimo klausimas buvo pagrindinė 2007 m. gegužės 12 d. Krokovoje vykusio energijos viršūnių susitikimo tema, tačiau į susitikimą neatvyko Kazachstano prezidentas N. Nazarbajev'as, tuo pačiu metu susitikęs su V. Putin'u ir Turkmėnistanas prezidentu G. Berdymukhammedov'u apsvarstyti energetinio bendradarbiavimo klausimų. Visgi alternatyvaus Rusijai naftotiekio klausimas išlieka aktualus ir bus toliau svarstomas energetikos viršūnių susitikime Vilniuje 2007 m. rudenį.

Rusija taip pat didina įtakos svertus ir dujų gavybos ir transportavimo sektoriuose. Siekdama ir toliau išlaikyti dujų prekybos apimtis su Europos valstybėmis, galinčiomis mokėti patrauklią kainą, Rusija privalo įvertinti savo turimų dujų atsargų ribotumą. Šis aspektas lemia tai, kad Rusija yra itin suinteresuota išnaudoti ir kontroliuoti Centrinės Azijos dujų rinką⁶³.

Didžiausius dujų išteklius Centrinėje Azijoje turi Turkmėnistanas, Kazachstanas ir Uzbekistanas. 2003 m. Rusija ir Turkmėnistanas pasirašė ilgalaikę 25 metų sutartį dėl dujų eksporto į Rusiją. Iš esmės ši sutartis buvo sudaryta Turkmėnistanui itin palankiomis sąlygomis. Tai parodė didelį „Gazprom“ suinteresuotumą Turkmėnistanas tiekiamomis dujomis, kadangi buvo nustatyta sąlygiškai aukšta dujų supirkimo kaina⁶⁴. Kazachstano dujų atsargos taip pat domina Rusiją, todėl 2002 m. Rusija ir Kazachstanas sukūrė bendrą dujų įmonę „Kazrosgaz“, o Rusija pasiūlė diferencijuoti iš Kazachstano perkamas dujas, t.y. numatė neaukšta dujų supirkimo kainą Rusijos rinkai, tačiau Kazachstanas įgijo galimybę parduoti dalį dujų tiesiogiai Europos šalims už aukštesnę kainą. Anot M. B. Olcott, Rusija siekia, kad toks dujų sistemos kontrolės mechanizmas būtų taikomas visoms Centrinės Azijos valstybėms⁶⁵. 2002 m. taip pat buvo pasirašytas svarbus susitarimas su Uzbekistano įmone „Uzbekneftegaz“ dėl dujų tiekimo 2003-2012 metais, numatantis, kad „Gazprom“ valdys ir vystys Uzbekistano dujotiekio sistemą⁶⁶.

2007 m. gegužės 10-12 d. V. Putin'as savo vizito po Centrinės Azijos valstybės metu siekė gauti dujų tiekimo garantijas iš naujojo Turkmėnistanas prezidento G.

⁶² Perovič, 66-67

⁶³ Rumer, 21

⁶⁴ Perovič, 70.

⁶⁵ Олкотт, 250-251

⁶⁶ Perovič, 70.

Berdymukhammedov'as, ir tuo pačiu pasirašė dvi deklaracijas su G. Berdymukhammedov'u ir Kazachstano prezidentu N. Nazarbayev'u, kuris dėl šio susitikimo neatvyko į Rusiją. Šis susitikimas buvo itin svarbus tuo, kadangi dėl jo Kazachstano prezidentas N. Nazarbayev'as atsisakė vykdyti energetikos viršūnių susitikimą Lenkijoje, kur buvo svarstomas ir Rusiją apeinančio Trans-Kaspijos dujotiekio ir Trans-Kaspijos naftotiekio tiesimo Kaspijos jūros dugnu klausimai⁶⁷. Nesunku nuspėti, kad jeigu Rusija, Kazachstanas ir Turkmėnistanas iš tiesų galutinai susitars ir pasirašys galutinę sutartį dėl naujojo Kaspijos dujotiekio tiesimo ir prie šio susitarimo prisijungs Uzbekistanas, o alternatyvaus Rusijai Trans-Kaspijos dujotiekio projektas nebus įvykdytas, tuomet Rusija įgys dar didesnę ekonominę svorį regione ir padidins savo galimybes manipuliuoti Europos dujų rinka.

Tose Centrinės Azijos valstybėse, kurios turi mažesnes energetinių dujų atsargas, Rusijai lieka galimybė įsitvirtinti investuojant į apleistus hidroelektrinių projektus ir karinės pramonės kompleksus⁶⁸. Šiuo atveju Rusija gali išnaudoti tokių valstybių tranzito galimybes, perimdama dujotiekių ir naftotiekių kontrolę. Pavyzdžiui, 2003 m. Rusija pasirašė 25 metų ilgalaikę sutartį su Kirgizija ir Tadžikistanu dėl dujų tiekimo, kuriose numatyta, kad „Gazprom“ prisidės prie šių šalių vietinių energijos išteklių vystymo ir dujotiekių remonto, tokiu būdu sudarant sąlygas ilgalaikiam „Gazprom“ įsitvirtinimui⁶⁹.

3.3.3 Demokratizacijos aspekto manipuliacija Rusijos strategijoje

Kaip jau buvo analizuota, JAV naudojamas demokratizacijos aspektas sumažino JAV patrauklumą Centrinės Azijos valstybėse. Tuo tarpu Rusija parodo sugebėjimą bendradarbiauti su Centrinės Azijos regiono valstybėmis pagal senojo modelio taisyklės, nereikalaujama staigios transformacijos – tiek iš valdžios struktūrų dėl valdymo pobūdžio, tiek ir iš visuomenės. Centrinės Azijos režimai tokią Rusijos poziciją iš esmės turėtų priimti itin palankiai, kadangi tokiu būdu jie ne tik išvengia kritikos ir sumažina tarptautinės bendruomenės spaudimą, bet tuo pačiu gali sustiprinti ir savo pozicijas. Šiuo

⁶⁷ Алия Самигуллина, „Газопровод „Россия“. Газета.Ru. 12 мая. <http://www.gazeta.ru/2007/05/12/oa_238922.shtml> [Žiūrėta 2007 05 14]

⁶⁸ Ajay Patnaik, “Russia’s Role in Central Asia: Strategic Implications”. <www.centralasia-southcaucasus.com/docs/Silk%20Route/Paper_Patnaik.doc> [Žiūrėta 2007 05 02]

⁶⁹ Perovič, 70-71.

atveju itin svarbi Rusijos parama Centrinės Azijos valstybėms dėl teisės laisvai spręsti savo šalių vidaus reikalus.

Tokią Rusijos poziciją galima paaiškinti tuo, jog kol Centrinėje Azijoje išliks autoritariniai režimai, tol galima numatyti, kad Rusijai bus lengviau neutralizuoti JAV įtaką, arba plačiąja prasme – Vakarų šalių išitraukimą į Centrinės Azijos regiono problemų sprendimą ir, galiausiai, įtakos sferų persidalijimą. Demokratizacijos aspektas nėra ir vargu ar bus esminiu Rusijos užsienio politikos bruožu, tuo tarpu ekonominio bendradarbiavimo aspektas ir toliau išliks pagrindiniu Rusijos strategijos elementu. Kadangi Rusija neprivalo naudoti demokratizacijos aspekto, jos įsitvirtinimo Centrinėje Azijoje strategija tampa paprastesnė nei JAV ir automatiškai suteikia daugiau galimybių skleisti įtaką, ypač panaudojant ekonominio poveikio instrumentus. JAV bandymas kritikuoti Uzbekistano valdžią dėl nenoro leisti ištirti 2005 m. Andižano įvykius tarptautiniu mastu ir kritika dėl žmogaus teisių pažeidinėjimo buvo naudinga Rusijai, su kuria Uzbekistanas atnaujino glaudų politinį, ekonominį ir karinį bendradarbiavimą.

4. JAV-Rusijos santykių perspektyvos: bendradarbiavimas vs. konkuravimas

Kadangi tiek JAV, tiek Rusijos užsienio politikoje imperializmo arba “didžiosios galios” tema neišnyksta, natūraliai kyla klausimas, ar galima kalbėti apie bet koki artimesnį JAV ir Rusijos bendradarbiavimą Centrinės Azijos regione.

4.1 Bendradarbiavimo prielaidos

Po rugsėjo 11 d. JAV siekia pirmauti ir vadovauti tarptautinės bendruomenės pastangoms daugelyje sričių, užima priešakines gretas ne tik kovoje prieš terorizmą, tačiau ir kitose srityse – siekdama demokratijos įsitvirtinimo Ukrainoje, Baltarusijoje, Gruzijoje ir kitose Kaukazo regiono valstybėse, Centrinės Azijos regiono valstybėse, kurios išlieka strategiškai svarbios Rusijai.

Kalbant apie JAV interesus, susijusius su saugumo Centrinėje Azijoje ir aplinkiniuose regionuose problemomis, iškyla klausimas, ar šie interesai prieštarauja Rusijos strateginiams interesams tame pačiame regione.

Rugsėjo 11 d. įvykiai neabejotinai modifikavo Rusijos užsienio politikos įgyvendinimo principus ir priemones. Jeigu galima sutikti su teiginiu, kad Rusijos užsienio politika iki 2001m. rugsėjo 11d. daugiau ar mažiau atitiko A. Dugin'o neoeurazizmo geopolitinę liniją, tai po teroristinių išpuolių Rusija pastebimai sušvelnino savo poziciją atlantizmo atžvilgiu⁷⁰. Iš esmės Rusija ir negalėjo likti abejinga tarptautinės bendruomenės pradėtai kovai prieš terorizmą, nes tai buvo proga Rusijai sustiprinti kontaktus su Vakarų valstybėmis.

Apskritai santykiai tarp JAV ir Rusijos gali būti apibūdinami kaip saugumo interesais besiremiantis bendradarbiavimas. Tiek JAV, tiek Rusijai šie partnerystės santykiai šiuo metu yra naudingi - JAV tai suteikia proga daugiau ar mažiau legitimizuoti savo karinius veiksmus Artimuosiuose Rytuose, o Rusijai, prisijungdama prie tarptautinės bendruomenės globalios kovos prieš terorizmą veiksmų, gavo proga nukreipti dėmesį nuo savo vidaus teritorinių konfliktų. Nors JAV ir siekia vadovauti tarptautinės bendruomenės veiksmams, visgi ji tuo pačiu metu privalo atsižvelgti ir į Rusijos globalius interesus. Savo ruožtu Rusijai toks suintensyvėjęs bendradarbiavimas su JAV naudingas tiek politine, tiek ir ekonomine prasme.

Rusija palaiko JAV vadovaujamą karą prieš tarptautinį terorizmą ir išnaudoja tai savo interesams. Tai leidžia teigti, jog tuo pačiu ir Centrinės Azijos regione šie interesai, kiek jie susiję su saugumo klausimais, neturėtų būti priešaringi.

Tiesa, stringant JAV vadovaujamai daugianacionalinių pajėgų misijai Irake, vis dar abejojama, kokį poveikį šie sunkumai padarys JAV santykiams su Centrinės Azijos regiono valstybėmis ir, be abejo, ar ilgai bendri JAV ir Rusijos interesai saugumo srityje sutaps.

⁷⁰ Baršytė ir Daniliauskas, 8

4.2 Konkuravimo aspektas JAV-Rusijos santykiuose

Visgi JAV, plėsdama savo įtaką valstybėse, kurias Rusija priskiria artimajam užsieniui, riboja ir tokiu būdu silpnina Rusijos pozicijas. Kaip į šį JAV dominavimą reaguoja Rusija?

Rusijos provakarietiškas ir polinkis į bendradarbiavimą su JAV gali būti suprantamas kaip gerai apskaičiuotas strateginis žingsnis, o tai rodo keletas Rusijos užsienio politikos ypatumų:

- siekis dominuoti
- bandymas silpninti NATO
- geoekonominės įtakos skleidimas
- postsovietinės erdvės telkimas⁷¹.

Atsižvelgiant į tai, jog Rusija žymiai atsilieka nuo JAV ekonomikos bei gynybos sektoriuose, galima suabejoti, ar JAV ir Rusija kada nors galėtų tapti lygiavertėmis partnerėmis tarptautinėje arenoje⁷². Lygiavertė partnerystė iš esmės įmanoma tik tarp daugmaž vienodą galią turinčių subjektų, kadangi kitu atveju stipresnioji šalis natūraliai sieks dominuoti ir primesti savo interesus.

Kita vertus, dominavimo politika yra ne dirbtinis valstybės pasirinkimas, o daugiau natūrali pozicija, priklausanti nuo valstybės teritorijos dydžio, gyventojų skaičiaus, turimų išteklių, geografinių aplinkybių. Iš esmės tai reiškia, kad kiekvienos valstybės vienas iš pagrindinių uždavinių yra užtikrinti savo saugumą ir apginti savo interesus. Turėdama galimybes, valstybė bet kokių atveju sieks didinti savo galią. Šiuo požiūriu nerealų, jog tiek JAV, tiek ir Rusija atsisakytų ambicijų dominuoti ir tokiu būdu užtikrinti savo interesų įgyvendinimą.

Taigi nors po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių V. Putin'as priėmė gana nuosaikią poziciją JAV atžvilgiu, tokiu būdu automatiškai sustiprindamas JAV poziciją tarptautinėje arenoje, visgi 2005 m. vėl pastebimas grįžimas nuo bendradarbiavimo prie konkuravimo, kadangi vėl didėja Rusijos nepasitenkinimas JAV vykdoma politika, Rusija bando stiprinti savo vaidmenį Centrinės Azijos regione ir atitinkamai silpninti

⁷¹ Baršytė ir Daniliauskas, 25

⁷² Ten pat, 9

JAV pozicijas⁷³. Be to, būtina įvertinti ir tai, kad pastebimas JAV pozicijų tarptautinėje arenoje silpnėjimas dėl užsitęsusio konflikto Artimuosiuose Rytuose, tarptautiniu lygmeniu ryškėjančio nepasitenkinimo JAV administracijos vykdoma užsienio politika, tai žymi ir karinės bazės Uzbekistane praradimas, agresyvios Rusijos energetinės politikos.

Svarbu pažymėti, kad Rusijos santykiai su Europos valstybėmis iš esmės dar niekada nebuvo tokie glaudūs kaip pastaruoju metu. Šiuo požiūriu būtina pabrėžti suintensyvėjusį prieštarigai vertinamą Rusijos bendradarbiavimą su Vokietija energetikos srityje.

Be to, V. Putin'as niekada nepraleidžia progos išryškinti JAV vykdomos politikos trūkumų, ir ši retorika ypač sugriežtėja kalbant apie interesų sankirtą artimajame užsienyje ir situaciją Ukrainoje, Baltarusijoje, Kaukazo regione, Centrinėje Azijoje, Artimuosiuose Rytuose ir t.t.. Šiuo požiūriu galima teigti, jog Rusijos-JAV partnerystės santykiai yra itin trapūs. Visiškai įmanoma, jog bendradarbiavimas ir partnerystės principais grindžiami santykiai gali būti trumpalaikiai, o vidutiniu laikotarpiu metu šių dviejų valstybių pozicijos gali ryškiai išsiskirti ir susidaryti potencialiai konfliktinė situacija.

Šį požiūrį iš dalies patvirtina ir pačios Rusijos deklaruojamas noras, kad tarptautinių santykių arena nebūtų vienpolė, t.y., kad joje dominuotų ne viena supergalia, o būtų siekiama daugiapoliškumo. Tai reiškia, jog Rusija siekia, kad tarptautinių santykių arenoje susiformuotų keletas galios centrų ir, be jokios abejonės, Rusija save mato kaip vieną iš tokių galios centrų regione, galėsiančių potencialiai atsverti ir išbalansuoti JAV įtaką⁷⁴.

2007 m. vasario mėn. 10 d. Miunchene vykusios saugumo konferencijos metu Rusijos prezidentas V. Putin'as savo kalboje itin daug dėmesio skyrė JAV užsienio politikos kritikai. Kalbėdamas apie tarptautinių santykių sistemos pobūdį po Šaltojo Karo pabaigos, V. Putin'as itin griežtai sukritikavo JAV bandymus tęsti ir stiprinti vienašališką politiką ir tarptautinių santykių arenoje iškylančias problemas spręsti neatsižvelgiant į

⁷³ Dmitry Shlapentokh, "Russia's foreign policy and euroasianism". *EurasiaNet*, September 2, 2005<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080205a_pr.shtml> [Žiūrėta 2006 02 15]

⁷⁴ J.F.O. McAllister, "Russia's New World Order". *Times*, Sunday, Jul. 02, 2006. <<http://www.time.com/time>> [Žiūrėta 2007 05 02]

kitų veikėjų interesus ir siūlymus, pabrėždamas, kad JAV visomis prasmėmis peržengė savo nacionalinės sienos ribas, bandydama kitoms valstybėms primesti savo politiką tokiose srityse kaip ekonomika, politika, kultūra ir švietimo sistema⁷⁵. Ši Rusijos prezidento kalba gali būti suprantamas kaip stiprus signalas Jungtinėms Valstijoms, o dar labiau – ir kitoms valstybėms, dar kartą žymintis Rusijos norą įsitvirtinti tarptautinėje bendruomenėje ir kliudyti JAV bandymams tarptautinių santykių arenoje veikti vienašališkai.

Rusijos siekis dominuoti natūraliai iškyla iš Rusijos noro apginti savo nacionalinius interesus, kurie daugeliu atveju nesutampa su kitų didžiųjų valstybių interesais, ir toliau tęsti „didžiosios valstybės“ projekto įgyvendinimą. Rusijos elgesys JTO Saugumo Taryboje (pvz. prieštaravimas sankcijoms Iranui), ir šiuo metu vėl išryškėjanti Rusijos neigiama pozicija dėl priešraketinės JAV gynybos dislokavimo Rusijos kaimynystėje ir yra tik keli iš tokių rodiklių, žyminčių Rusijos priešišumą ir norą mažinti JAV hegemoninę galią. 2007 m. gegužės 17 d. įvykusio JAV Valstybės sekretorės C. Rice vizito į Maskvą metu JAV ir Rusija sutarė sumažinti abipusę priešišką retoriką, nors JAV ir toliau laikosi tvirtos nuomonės dėl priešraketinės gynybos Europoje, o Rusija priešinasi šiam projektui, ir ši įtampa JAV ir Rusijos santykiuose pradėta vadinti „naujuoju Šaltuoju karu“⁷⁶.

Nors po rugsėjo 11 d. Rusijos užsienio politikos vektorius pasikeitė, visgi Rusija niekada nebuvo itin optimistiškai nusiteikusi JAV atžvilgiu, todėl tikėtina, kad JAV-Rusijos partnerystė ir glaudesni santykiai, susiformavę dėl bendros kovos prieš terorizmą, bus trumpalaikiai ir išblės baigiantis karinėms operacijoms Afganistane ir Irake.

Galima pripažinti tai, kad Rusijos bandymas įsitvirtinti Centrinės Azijos regione panašus į tokius pat JAV tikslus. Iš esmės Centrinėje Azijoje vyksta dviejų didžiųjų valstybių, priklausančių G8 šalių klubui, tarpusavio varžymosi procesas. Atsižvelgiant į tai, neturėtų itin stebinti JAV ar Rusijos bandymai taikyti viena kitai „imperinės“ politikos etiketę. Šiuo atveju dar kartą būtina akcentuoti, kad užsienio politikos „imperializmo“ sąvoka yra neapibrėžta, todėl tampa manipuliacijų objektu, ypač kai

⁷⁵ Vladimir Putin. Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy. 02/10/2007. <<http://www.securityconference.de>> [Žiūrėta 2007 05 01]

⁷⁶ James Rodgers, „No breakthrough for US and Russia“. *BBC News*, Moscow, Tuesday, 15 May 2007. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6659705.stm>> [Žiūrėta 2007 05 20]

naudojama siekiant pabrėžti neigiamą valstybės siekio įgyvendinti vienpusišką politiką atspalvį. Visgi abiem atvejais Rusijos ar JAV siekimas įgyvendinti savo „imperines“ ambicijas arba tiesiog noras įgyvendinti hegemoninės politikos tikslus gali būti interpretuojamas kaip pragmatinis valstybės noras siekti savo tikslų įgyvendinimo kuo platesnėje erdvėje.

Išvados

Šiame magistro darbe, remiantis „imperializmo“ koncepcija, buvo analizuojamos JAV ir Rusijos strategijos Centrinės Azijos atžvilgiu ir išskirti jų pagrindiniai strateginiai interesai.

Imperializmo JAV užsienio politikoje tema bus aktuali tol, kol tarptautinių santykių arenoje neišryškės jos galiai prilygstanti valstybė ar jų grupė. Tuo pačiu išlieka aktuali ir Rusijos imperinių ambicijų tema. Šiuo atveju Centrinės Azijos regionas gali būti suvokiamas kaip savotiška tarptautinių santykių arena, kurioje susiduria JAV ir Rusijos interesai, todėl abi valstybės įgyja progą patikrinti savo imperinių ambicijų realumą.

Žiūrint iš *imperinių entuziastų* stovyklos pusės, JAV noras stiprinti savo vaidmenį tarptautinių santykių arenoje grindžiamas imperine strategija, kurios pagalba užtikrinamas JAV nacionalinis saugumas, atremiamos globalios grėsmės, perduodama vertybių sistema. Tačiau atlikta analizė rodo, kad JAV strategija Centrinės Azijos regiono atžvilgiu yra nevientisa, o nepakankamai įvertindama Centrinės Azijos regiono specifiką ir neatsižvelgdama į vienijančių aspektų trūkumą (istorinės patirties nebuvimas, kultūriniai skirtumai, nevienoda vertybių sistema), JAV nepajėgia įsitvirtinti regione.

Kadangi JAV nepakankamai rūpinasi stabilumo regiono viduje įtvirtinimu, bendra viso regiono saugumo darbotvarkė nesikeičia ir nei viena iš Centrinės Azijos regiono valstybių nerodo didelio noro suartėti išskirtinai su JAV. Kirgizija ir Kazachstanas galbūt ir teikia daugiausiai vilčių Vakarų valstybėms, tačiau vargu ar galiam tikėtis pokyčių artimuoju laikotarpiu.

JAV interesų analizė leidžia teigti, kad JAV bandymas atlikti „demokratijos nešėjos“ vaidmenį yra nesėkmingas ir mažina jos galimybes įsitvirtinti Centrinės Azijos regione. Deklaratyviai pabrėždama paramą demokratizacijos procesams Centrinės Azijos regiono valstybėse, JAV kenkia savo pačios kitiems – svarbesniems – interesams, visų pirma siekiui užtikrinti pakankamą paramą globaliai kovai prieš terorizmą. Šiame kontekste JAV ir Uzbekistano santykiai yra vienas aiškiausių šio proceso rodiklių. Uzbekistanui karinis bendradarbiavimas buvo naudingas tol, kol JAV pernelyg neakcentavo demokratijos trūkumo ir su žmogaus teisėmis susijusių problemų, tačiau dėl po 2005 m. Andižano įvykių padažnėjusios JAV kritikos Uzbekistanas prarado

susidomėjimą šiuo bendradarbiavimu ir užsienio politiką pradėjo orientuoti į santykius su Rusija, tokiu būdu sumažindamas JAV galimybes saugumo srityje.

Labiau tikėtina, kad JAV buvimas Centrinės Azijos regione yra grindžiamas trumpalaikiais interesais, susijusiais su globalia kova prieš terorizmą, tačiau JAV negali atsisakyti demokratizacijos idėjos, kadangi ji sudaro jos „Pax Americana“ ideologinį pagrindą ir legitimizuoja hegemoninę politiką. Tokiu būdu JAV sujungia saugumo interesus ir demokratizacijos Centrinėje Azijoje siekius, tačiau iškyla grėsmė, kad nepavyks pasiekti nei vieno iš šių tikslų. Pirma, neveikia „bausmės ir skatinimo“ metodas, antra, Centrinės Azijos ir JAV saugumo siekiai nesutampa, o tai trukdo atsirasti abipusiam pasitikėjimui ir vystyti ilgalaikiam bendradarbiavimui. Tai leidžia teigti, kad pasitvirtina pirmoji hipotezė, jog **JAV, bendradarbiaudama su kiekviena iš Centrinės Azijos regiono valstybių dvišaliu pagrindu ir pernelyg akcentuodama demokratizacijos aspektą, tačiau neatsižvelgdama į regiono specifiką, mažina šių santykių efektyvumą ir silpnina savo galimybes įgyvendinti savo kitus strateginius interesus**

Tuo tarpu Rusijai, taip pat siekiančiai įgyvendinti „didžiosios valstybės“ projektą, nebūtina naudoti demokratizacijos aspekto. Rusija, neakcentuodama demokratizacijos aspekto ir žmogaus teisių problematikos Centrinės Azijos valstybėse, išvengia įtampos atsiradimo. Be to, priešingai nei JAV, Rusija įgyja galimybę įtikinti Centrinės Azijos regiono režimus savo siūlomų vertybių pranašumu ir atkreipti dėmesį į bendradarbiavimą skatinančius panašumus: bendrą istorinę patirtį, kultūrinės tradicijas ir vertybių sistemą, netgi rusų kalbos aspektu. Galiausiai, šalis jungia bendros infrastruktūros palikimas, leidžiantis lengviau skatinti ekonominį bendradarbiavimą. Atsižvelgiant į tai, pasitvirtina antroji hipotezė, kad **JAV siekimas bet kokiomis priemonėmis išlikti Centrinės Azijos regione ir išstumti Rusiją, neturint įtakos svertų keisti regioną iš vidaus, didina Rusijos galimybes pasinaudoti Centrinė Azijos valstybių priešišku JAV siūlomam demokratizacijos modeliui ir stiprinti ekonominės įtakos instrumentus.**

Rusija yra suinteresuota siekti bent jau išlaikyti *status quo* pozicijas Centrinės Azijos regione, todėl autoritarinių režimų egzistavimas, suponuojantis nenorą keisti politinės situacijos regione, nekelia grėsmės Rusijos nacionaliniams interesams. Be to, galima teigti, kad JAV vadovaujama globali kova prieš terorizmą ir karinių bazių

įkūrimas Uzbekistane ir Kirgizijoje suteikę Rusijai galimybę reikalauti lygiaverčių galimybių įsitvirtinti regione.

Nors Rusija ir JAV išlieka svarbiausias įtakos agentais regione, vis didesnis vaidmuo ilguoju laikotarpiu atiteks stiprėjančiai Kinijai. Tuo tarpu kitų veikėjų, pavyzdžiui, Europos Sąjungos, įtaką kol kas sunku apibrėžti, bent jau kol ES neturės patvirtintos strategijos Centrinės Azijos atžvilgiu.

JAV vykdoma imperialistinė dominavimo politika yra potencialaus konflikto su Rusija, taip pat svajojančia įgyvendinti projektą „didžioji Rusija“, šaltinis. Šiuo požiūriu sunku tiksliai numatyti, kaip vystysis dabartinis JAV-Rusijos bendradarbiavimas. Visgi mažai tikėtina, jog šie partnerystės santykiai išliks stabilūs – atsižvelgiant į Rusijos pastaruoju metu vis dažniau deklaruojamą norą tarptautinių santykių sistemą matyti daugiapolę ir intensyvėjančią kritiką JAV vykdomos užsienio politikos atžvilgiu, ekonominė ir politinė konkurencija turėtų tik aštrėti. Taigi bendradarbiavimas tarp JAV ir Rusijos turėtų būti matomas kaip vykstantis bendrų interesų, visų pirma saugumo ir stabilumo užtikrinimo, pagrindu. Tuo tarpu arši konkurencija vyksta ir toliau vyks ekonominiame ir ideologiniame lygmenyse.

Užsienio politikos „imperiškumo“ sąvoka išlieka gana neapibrėžta ir tampa manipuliacijų objektu. Visgi galima teigti, kad akademinė prasme Rusijos ar JAV siekimas įgyvendinti savo „imperines“ ambicijas arba tiesiog noras įgyvendinti hegemoninės politikos tikslus gali būti interpretuojamas kaip pragmatinis valstybės noras siekti savo tikslų įgyvendinimo kuo platesnėje erdvėje.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Background Note: Kazakhstan. US Department of State, Bureau of South and Central Asian Affairs. February 2007. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5487.htm#relations>> [Žiūrėta 2007 04 15]

Baršytė ir Daniliauskas, “Geopolitinė Rusijos Federacijos užsienio politikos orientacija po 2001 metų rugsėjo 11-osios”. *Politologija*. Vilnius, 2003, Nr. 3

Beale, Jonathan, “US threat to withhold Uzbek aid”. *BBC News*, Washington, Thursday, 14 July, 2005. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/4681479.stm>> [Žiūrėta 2006 12 04]

Boot, Max, “American Imperialism? No need to run away from label.” *USA Today*. May 5. <http://www.usatoday.com/news/opinion/editorials/2003-05-05-boot_x.htm> [Žiūrėta 2007 05 05]

Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, Reissue edition, 1998.

“**Double talk on democracy**”, *USA Today*, May 08, 2006. <www.usatoday.com> [Žiūrėta 2007 05 10]

Dugin A., *Osnovy geopolitikii*. Moskva: Arktogeja-centr. 1999

Fact sheet: United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework. U.S. Department of State, Office of the Spokesman, Washington, DC, March 12, 2002. <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/8736.htm>> [Žiūrėta 2007 05 10]

Fact sheet: U.S. Assistance to Uzbekistan – Fiscal Year 2006. US Department of State, Bureau of South and Central Asian Affairs. February 2007. <<http://www.state.gov/p/sca/rls/fs/2006/77768.htm>> [Žiūrėta 2007 04 15]

Feigenbaum, Evan A., „Approach to Central Asia“. Remarks at the Central Asia-Caucasus Institute, Nitze School of Advanced International Studies Johns Hopkins University, Washington, DC. February 6, 2007. <<http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/80245.htm>> [Žiūrėta 2007 05 19]

Feigenbaum, Evan A., “U.S. - Uzbek Relationship”. Tashkent, Uzbekistan, March 2, 2007. <<http://www.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/81530.htm>> [Žiūrėta 2007 05 17]

Joint Statement Between the United States of America and the Republic of Kazakhstan. Office of the Press Secretary, September 29, 2006. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/09/20060929-1.html>> [Žiūrėta 2007 05 19]

Joint Statement by President Bush and Kazakhstan President. Office of the Press Secretary, December 21, 2001. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/12/20011221-10.html>> [Žiūrėta 2007 05 19]

Jusionytė, Ieva, “Ambasadorius S. D. Mullas: "Lietuvoje net pralaimėjęs išloši””. *Omni*, 2006 08 30. <<http://www.omni.lt>> [Žiūrėta 2006 12 04]

Kortunov, S., “Russia’s Way: National Identity and Foreign Policy”. *International Affairs: A Russian Journal*. Vol. 44, No. 4/August 1998

McAllister, J.F.O., “Russia's New World Order”. *Times*, Sunday, Jul. 02, 2006. <<http://www.time.com/time>> [Žiūrėta 2007 05 02]

MacDonald, Paul K., “Imperial Ambitions? United States Foreign Policy and the Language of Empire”. <http://www.columbia.edu/~pm337/macdonald_imperialambitions.pdf> [Žiūrėta 2005 11 20]

“**One down, four to go**”. *Economist*, 4/2/2005, Vol. 375 Issue 8420

Paramonov, Vladimir, Aleksey Stokov, *Russia and Central Asia: Current and Future Economic Relations*. Defence Academy of the United Kingdom, Central Asian series, Conflict Studies Research Centre, O6/31 (E), July 2006. <[https://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/ca/06\(31\)VPEnglish.pdf](https://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/ca/06(31)VPEnglish.pdf)> [Žiūrėta 2007 05 02]

Patnaik, Ajay, “Russia’s Role in Central Asia: Strategic Implications”. <www.centralasia-southcaucasus.com/docs/Silk%20Route/Paper_Patnaik.doc> [Žiūrėta 2007 05 02]

Perovič, Jeronim, “From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia”. *Demokratizatsiya*. Winter 2005, Vol. 13 Issue 1.

Peuch, Jean-Christophe, „Kyrgyzstan: Negotiations Over U.S. Base End Inconclusively“. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*. Thursday, June 1, 2006. <<http://www.rferl.org>> [Žiūrėta 2007 05 10]

Putin, Vladimir, Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy. 02/10/2007. <<http://www.securityconference.de>> [Žiūrėta 2007 05 01]

Rodgers, James, „No breakthrough for US and Russia“. *BBC News*, Moscow, Tuesday, 15 May 2007. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6659705.stm>> [Žiūrėta 2007 05 20]

Rumer, Eugene B., *American, Russian and European Interests in Central Asia and the Caucasus*. The Aspen Institute. <<http://www.aspeninstitute.org>> [Žiūrėta 2007 05 02]

Saivetz, Carol R., “Perspectives on the Caspian Sea Dilemma: Russian Policies Since the Soviet Demise”. *Eurasian Geography and Economics*, Volume 44, Number 8, 1 December 2003. <<http://www.bellpub.com/psge/index.html>> [Žiūrėta 2007 04 15]

Shlapentokh, Dmitry, “Russia’s foreign policy and euroasianism”. *EurasiaNet*, September 2, 2005<<http://www.eurasianet.org>> [Žiūrėta 2006 02 15]

Tarnoff, Curt, “U.S. Assistance to the Former Soviet Union”. *CRS Report for Congress*. March 1, 2007. <<http://fpc.state.gov/documents/organization/82976.pdf>> [Žiūrėta 2007 05 10]

“The Broader Middle East and North Africa Initiative: imperilled at birth“. *International Crisis Group*. Brussels/Amman, 7 June 2004. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/20040607_bmei.pdf>

The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>> [Žiūrėta 2007 05 10]

The National Security Strategy of the United States of America, March 2006. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006>> [Žiūrėta 2006 04 10]

Transcript of Secretary of Defense Donald Rumsfeld's and President of Uzbekistan Islam Karimov's joint press availability following their meeting at the Presidential Palace. October 5, 2001, Tashkent, Uzbekistan. <<http://www.usembassy.uz/home/index.aspx?&=&mid=217&overview=534>> [Žiūrėta 2007 05 03]

„U.S. To Stay In Kyrgyz Military Base“. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*. Friday, July 21, 2006. <<http://www.rferl.org>> [Žiūrėta 2007 05 10]

Utkin, A., “America: Imperial Ambitions Rekindled”. *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*. 2002, Vol. 48 Issue 5

Viceprezidento Diko Čeinio kalba Vilniaus Konferencijoje 2006. <<http://www.vilniusconference2006.lt>> [Žiūrėta 2007 05 03]

Олкотт, Марта Брилл, Второй шанс Центральной Азии. Москва, Вашингтон – Фонд Карнеги за Междунар. Мир, 2005

Самигуллина, Алия, „Газопровод „Россия“. *Газета.Ру*. 12 мая.
<http://www.gazeta.ru/2007/05/12/oa_238922.shtml> [Žiūrėta 2007 05 14]

Summary

In this study, titled “Intersection of US-Russia interests in Central Asia region”, the author analyses the strategies of the United States of America and the Russian Federation towards Central Asia region and the main strategic interests in the security policy and economical level. The study pays a lot of attention to the analysis of the democratization aspect, especially in the U.S. foreign policy course, and its impact on the relations between U.S., Russia and the states of the Central Asia.

The study is based on the academic concept of “imperialism”, which becomes an orient in the analysis of intersection of US Russia interests in Central Asia region and opportunities for cooperation.

The study has been divided into four chapters. In the first chapter author introduces a theoretical foundation of “imperialism”. The second chapter is dedicated to the analysis of US strategic interests in Central Asia and the role and meaning of democratization process. The geopolitical spread of Russia’s influence is analyzed in the third chapter of the study, where the author underscores the importance of rally points in the relations between Russia and Central Asia states. The fourth chapter analyzes the prospects of future cooperation and competition between US and Russia.

The study concludes, that US strategy towards Central Asia is discontinuous, and because of underestimation of specific situation in this region and lack of rally points (short common historical experience, differences in culture and value systems etc.), US fails to establish in this region. In addition, attempting to pass a “democratization message” to the authoritarian regimes and misjudging their reaction, US harms its other strategic interests. However, US cannot abandon “democratization” message because of it gives an ideological ground for its foreign policy course and legitimizes its actions worldwide.

Therefore the study confirms the first hypothesis, that excessively underscoring the democratization aspect and forgetting the specifics of Central Asia region, US reduces the effectiveness of these relations as well as its abilities to reach other strategic goals.

Russia, otherwise, does not underline “democratization” issue and avoids the rise of such tension in its relations with Central Asia states. Russia makes use of the bridging

cultural connections, common historical experience, and, mostly important, common infrastructure that facilitates economical cooperation. Therefore, study concludes, that Russia manages to make use of Central Asia states' apathy towards US offered democratization model, and increases its opportunities to strengthen the instruments of economical pressure in the region.

Central Asia can be seen as a testing area for the competition of US and Russia imperial ambitions. In consideration of US attempts to implement its domination policy goals and Russia's desire to see multipolar international relations system instead of unipolar, cooperation perspectives remain highly questionable.